

2014

ΜΟΥΣΕΙΟ
BYZANTINOY
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

MUSEUM OF
BYZANTINE
CULTURE

20 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ
20 ΧΡΟΝΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

20 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ
20 ΧΡΟΝΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού τιμήθηκε με το
Βραβείο Μουσείου του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έτος 2005

The Museum of Byzantine Culture was awarded the
Council of Europe Museum Prize for the year 2005

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Λεωφ. Στρατού 2, 546 40 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2313 306 400

www.mbp.gr

Museum of Byzantine Culture

2, Stratou Ave., GR-546 40 Thessaloniki, Greece

Tel. +30 2313 306 400

www.mbp.gr

© 2013 Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού / Museum of Byzantine Culture

ISBN: 978-960-9669-02-3

ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΤΟΥΣ ΧΟΡΗΓΙΑ ΟΙ:

THIS DESK DIARY IS PUBLISHED WITH THE KIND SUPPORT OF:

Γεώργιος Ι. Γεωργιάδης

POLYPTYCHON
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
www.polyptychon.gr

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2014 DESK DIARY

Σ Φ Ρ Α Γ Ι Ζ Ε Ι Ν
Μ Ο Λ Υ Β Δ Ο Β Ο Υ Λ Λ Α
ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

AFFIXING ONE'S SEAL
L E A D S E A L S
IN THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

The year **2014** is a landmark for our Museum, since twenty years have now passed since the MBC opened its doors to the public of Thessaloniki with its first “temporary exhibition”, which had the symbolic and emblematic title “**The Return Journey**”. In what is now the first gallery of today’s permanent exhibition spaces, this exhibition presented some of the Byzantine and Post-Byzantine antiquities of Thessaloniki which had returned to the city following a sojourn of more than 80 years in Athens, where they had been temporarily transferred in 1916 to the Byzantine and Christian Museum for safekeeping. As aptly described in the exhibition catalogue, this period was closely connected with the founding of the first Byzantine Museum in Greece, and of course with the first Museum of Byzantine Culture in Macedonia and Thessaloniki. At the same time, it has now been a decade since the completion of the Museum’s permanent exhibitions (2004) and their opening to the public.

And so, wishing to “seal” this double anniversary, not only for our own Museum but for the history of museum policy in Greece and Byzantine studies generally, we have chosen *seals* as the subject for our 2014 Desk Diary. Although seals were employed even in prehistoric times to secure transported packages or documents, and subsequently (from the 1st c. A.D.) assumed the form by which they are known to us today, lead seals form a neglected, unappealing subject for the general public vis-à-vis coins. Nevertheless, seals not only “stamped” successive historical moments and periods, but as primary written sources, themselves form a part of history. Their systematic study clarifies and “writes” the history, topography, administration, prosopography, genealogy, art, and generally the culture of Byzantium, particularly of its “dark ages”, when other written *testimonia* remain silent or are absent.

Naturally, the Association of Friends of the Museum of Byzantine Culture could not be absent from such an event, and is supporting –as it does every year– the publication of this 2014 anniversary Desk Diary. We extend our best wishes to all for a Happy New Year filled with good health, and to the Museum of Byzantine Culture and its employees, our wishes for a Happy 20th Birthday, and a worthy and creative continuation of their work to date.

Dr. Agathoniki Tsilipakou
Director, Museum of Byzantine Culture

Το έτος **2014** αποτελεί για το Μουσείο μας ορόσημο, καθώς συμπληρώνονται **είκοσι χρόνια** από τότε που άνοιξε τις πύλες του στο κοινό της πόλης μας με την πρώτη του «προσωρινή έκθεση» που είχε τον συμβολικό και εμβληματικό τίτλο «**Το ταξίδι της επιστροφής**». Η έκθεση αυτή παρουσίαζε στην πρώτη αίθουσα της σημερινής μόνιμης έκθεσης μέρος από τις βυζαντινές-μεταβυζαντινές αρχαιότητες της Θεσσαλονίκης, που επέστρεψαν μετά από παραμονή ογδόντα και πλέον ετών στην Αθήνα, όπου είχαν μεταφερθεί προσωρινά, το 1916, στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, προς φύλαξη. Το χρονικό αυτό, όπως εύστοχα περιγράφεται στον κατάλογο της έκθεσης, είναι στενά συνδεδεμένο με την ίδρυση του πρώτου Βυζαντινού Μουσείου στην Ελλάδα και βεβαίως του πρώτου Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα συμπληρώνονται δέκα χρόνια από την ολοκλήρωση των μόνιμων εκθέσεων (2004) του Μουσείου και την απόδοσή τους στο κοινό.

Επιθυμώντας λοιπόν να σφραγίσουμε αυτήν την επέτειο, όχι μόνο για το Μουσείο μας όσο και για την ιστορία της μουσειακής πολιτικής στην Ελλάδα και των βυζαντινών σπουδών γενικότερα, επιλέξαμε ως θέμα του ημερολογίου *τις σφραγίδες*. Οι σφραγίδες, αν και χρησιμοποιούνταν από τα προϊστορικά ακόμη χρόνια για την ασφάλεια των διακινούμενων δεμάτων ή εγγράφων και στη συνέχεια (από τον 1ο αι. μ.Χ.) έλαβαν τη μορφή, με την οποία μας είναι σήμερα γνωστές, τα μοιλυβδόβουλλα, αποτελούν ένα παραγνωρισμένο, μη ελκυστικό για το ευρύ κοινό αντικείμενο, σε σχέση με τα νομίσματα. Ωστόσο είναι οι σφραγίδες που όχι μόνο σφραγίζουν τις εκάστοτε ιστορικές στιγμές-περιόδους αλλά και αποτελούν οι ίδιες κομμάτι της ιστορίας, άμεσες γραπτές πηγές. Η συστηματική μελέτη τους αποσαφηνίζει και «γράφει» την ιστορία, την τοπογραφία, τη διοίκηση, την προσωπογραφία, τη γενεαλογία, την τέχνη, τον πολιτισμό γενικότερα του Βυζαντίου, ιδιαίτερα σε σκοτεινές περιόδους, όταν άλλες γραπτές μαρτυρίες σιωπούν ή απουσιάζουν.

Όπως είναι φυσικό το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από ένα τέτοιο γεγονός υποστηρίζοντας, όπως κάθε χρόνο, την έκδοση του ανά χείρας επετειακού ημερολογίου – λευκώματος για το έτος 2014. Ευχόμαστε σε όλους μια καλή χρονιά με υγεία και στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού και τους ανθρώπους του Χρόνια Πολλά, καλή συνέχεια και δημιουργικότητα.

Δρ. Αγαθονίκη Τσιλιπάκου
Διευθύντρια, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Despite the financial crisis, the “Friends of the Museum of Byzantine Culture” have undertaken once again, for the fourteenth year, the costs for the publication of a desk diary-album, this time with the subject of the Museum’s “lead bulls”.

Lead bulls are Byzantine seals made of lead, as well as the documents that carried such a seal. This was a stamp –a bull– through which the string that bound the document passed, thus ensuring the confidentiality of the text. For the stamping, the Byzantines employed an iron instrument or ring with the engraved negative of the scene or inscription, and with this they imprinted the subject on the lead bull.

Archaeologist Maria Polychronaki, who has written the solid and scholarly related text, cites all the information readers need to know regarding lead bulls. In addition, the abundant illustration she has selected contributes substantially to this understanding. Specifically, she refers to the making of lead bulls, the use of other materials –gold, silver, wax– their importance as historical sources, their relative frequency in each period, the scenes and inscriptions they carried, the categories of their users –emperors, empresses, patriarchs, officials and employees of the state administration, church officials, private citizens– and the 100 lead bulls in the Museum collection.

The Board of the “Friends of the Museum of Byzantine Culture” extends its thanks to all those who contributed through providing sponsorship for the publication of this Desk Diary, and wishes all its members and fellow-citizens health, personal success, and family happiness in 2014.

The Executive Committee
of “Friends of the Museum of Byzantine Culture”

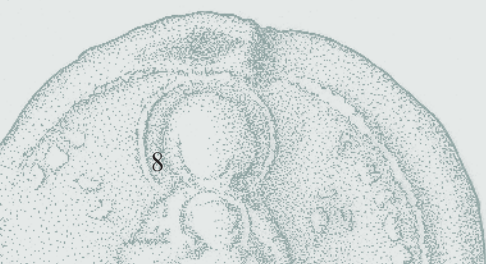
Παρά την οικονομική κρίση οι «Φίλοι του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού» ανέλαβαν για 14η χρονιά και εφέτος την δαπάνη για την έκδοση ημερολογίου – λευκώματος με θέμα αυτήν τη φορά τα «μολυβδόβουλλα» του Μουσείου.

Μολυβδόβουλλο είναι η βυζαντινή σφραγίδα από μόλυβδο, αλλήλ και το έγγραφο που φέρει μολύβδινη σφραγίδα. Πρόκειται για τη σφραγίδα –βούλλη– μέσα από την οποία περνούσε το νήμα που έδενε το έγγραφο και εξασφαλιζόταν έτσι το απόρρητο του κειμένου. Για τη σφράγιση χρησιμοποιούσαν ένα σιδερένιο εργαλείο ή δαχτυλίδι με χαραγμένο το αρνητικό της παράστασης ή της επιγραφής και με αυτό αποτύπωναν το θέμα στο μολυβδόβουλλο.

Η αρχαιολόγος κ. Μαρία Πολυχρονάκη, που έγραψε με επιστημονική αρτιότητα το σχετικό κείμενο, παραθέτει όλες τις πληροφορίες που χρειάζεται ο αναγνώστης για να γνωρίσει ό,τι αφορά τα μολυβδόβουλλα. Εξάλλου και η πλούσια εικονογράφηση που έχει επιλέξει βοηθάει ουσιαστικά σ’ αυτό. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην κατασκευή των μολυβδόβουλλων, τη χρήση και άλλων υλικών –χρυσός, άργυρος, κερί– τη σημασία τους ως ιστορική πηγή, τη συχνότητά τους σε κάθε περίοδο, τις παραστάσεις και τις επιγραφές, τις κατηγορίες των χρηστών –αυτοκράτορες, αυτοκράτειρες, πατριάρχες, αξιωματούχοι και υπάλληλοι της κρατικής διοίκησης, αξιωματούχοι της εκκλησίας, ιδιώτες– και τη συλλογή από 100 μολυβδόβουλλα που έχει το Μουσείο.

Το Διοικητικό Συμβούλιο των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού» ευχαριστεί όσους συνέβαλαν με τη χορηγική τους συμμετοχή στην έκδοση του ημερολογίου και εύχεται σε όλα τα μέλη και τους συμπολίτες υγεία, προσωπικές επιτυχίες και οικογενειακή ευτυχία.

το Διοικητικό Συμβούλιο
των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού»

Σφραγίδα του Κωνσταντίνου Μοναστηριώτη με τον
άγιο Γεώργιο και έμμετρη επιγραφή (12^{ος}-13^{ος} αι.).
*Seal of Konstantinos Monasteriotes with Agios
Georgios and a metrical inscription (12th-13th c.).*

«Μάρτυς με τον σον οικέτην Κωνσταντίνον
σκέποις σεβαστόν τον Μοναστηριώτην»

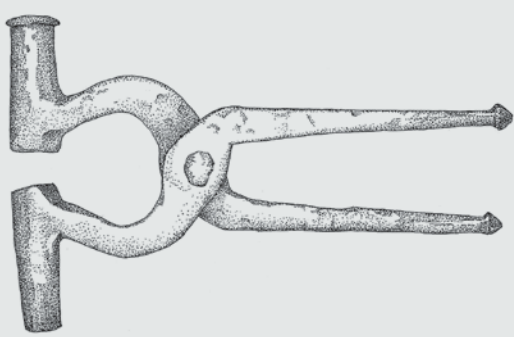
«Σφραγίζειν» Μολυβδόβουλλα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Όλοι οι πολιτισμοί, από τα προϊστορικά ήδη χρόνια, διέθεταν τα δικά τους σφραγιστικά εργαλεία, όπως εγχάρακτους λίθινους κυλίνδρους, σφραγιδόλιθους και μεταλλικά δακτυλίδια. Η βασική λειτουργία μιας σφραγίδας ήταν να διασφαλίσει ότι ένα γράμμα, δέμα ή έγγραφο δεν θα ανοιχτεί λαθραία. Ο παραδοσιακός τρόπος σφραγίσματος γινόταν πάνω στο κερί ή στον πηλό. Πρώτοι οι Ρωμαίοι άρχισαν να χρησιμοποιούν το μολύβι, γύρω στον πρώτο αιώνα μ.Χ., πρακτική που υιοθετήθηκε από τους Βυζαντινούς στη συνέχεια.

Τα μολυβδόβουλλα ή βούλλες είναι οι σφραγίδες που χρησιμοποιούσαν οι βυζαντινοί για να εξασφαλίζουν το απόρρητο στην αλληλογραφία τους, επιβεβαιώνοντας το γνήσιο της υπογραφής του κατόχου και αποστολέα μιας επιστολής και εξασφαλίζοντας έτσι τη μυστικότητα της. Εκτός από επιστολές και έγγραφα, οι βούλλες σφράγιζαν και εμπορευματικά δέματα που προορίζονταν για εξαγωγή και περνούσαν από τελωνειακό έλεγχο.

Η κατασκευή τους γινόταν ως εξής: Αρχικά κατασκεύαζαν μικρούς μολύβδινους στρογγυλούς δίσκους με τη μέθοδο της χύτευσης. Οι δίσκοι είχαν στο κέντρο ένα αυλάκι, τον δίαυλο, απ' όπου περνούσε το νήμα, η μήρινθος, που το συνέδεε με το έγγραφο. Πάνω σε αυτούς τους στρογγυλούς δίσκους τύπωναν τις βούλλες ή σφραγίδες, χρησιμοποιώντας για τη σφράγιση, αρχικά, διάφορα σιδερένια εργαλεία ή δακτυλίδια, που λειτουργούσαν ως μήτρες. Το μέταλλο έπρεπε να θερμανθεί προκειμένου να γίνει με ευκολία το σφράγισμα μόνον από τη μια πλευρά, ενώ η πίσω όψη παρέμενε άτυπη. Τον 4^ο αιώνα επινοήθηκε το βουλληωτήριο, το εργαλείο που επέτρεπε την ταυτόχρονη σφράγιση και των δύο επιφανειών των μολύβδινων δίσκων. Το βουλληωτήριο είχε

σχήμα τανάλλιας με δυο διασταυρούμενα σιδερένια στελέχη με σφυροειδείς απολήξεις. Στην εσωτερική πλευρά αυτών των σφυροειδών απολήξεων χαρασσόταν το αρνητικό των επιγραφών και των παραστάσεων, οι μήτρες δηλαδή, που θα αποτυπώνονταν στον μολύβδινο δίσκο κατά τη σφράγιση. Ελάχιστα βουιλιωτήρια έχουν διασωθεί, καθώς, για λόγους ασφαλείας, καταστρέφονταν μετά το θάνατο του κατόχου τους.

Σχεδιαστική απόδοση βουιλιωτηρίου.

Στο Μεσαίωνα ο σημερινός ταχυδρομικός φάκελος δεν υπήρχε και το κλειστό έγγραφο ή η επιστολή, γραμμένη μόνο από τη μια πλευρά, έπρεπε να διπλωθεί ώπου να γίνει ένα μικρό πακέτο, το οποίο στη συνέχεια δενόταν με ένα νήμα και από τις δυο κατευθύνσεις. Οι δύο άκρες του νήματος περνούσαν από τον δίσκο του δίσκου, στη συνέχεια ο δίσκος δεχόταν την πίεση του βουιλιωτηρίου και έτσι επιτυχανόταν η σφράγιση και από τις δυο πλευρές εξασφαλιζοντας τη μυστικότητα του εγγράφου, αφού για να ανοιχτεί έπρεπε να κοπεί το νήμα.

Εκτός από το μολύβι, οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν και άλλα υλικά, όπως τον χρυσό, τον άργυρο και το κερί. Οι χρυσές σφραγίδες χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά από τους αυτοκράτορες και μόνον για εξαιρετικά επίσημα έγγραφα, τα οποία ονομάζονταν χρυσόβουιλλα, ενώ για την ιδιωτική τους αλληλογραφία χρησιμοποιούσαν μολυβδόβουιλλα, πανομοιότυπα των χρυσών. Η αυτοκρατορική αλληλογραφία βρισκόταν στα χέρια της αυτοκρατορικής γραμματείας, μια αυστηρά οργανωμένη υπηρεσία του Ιερού Παλατίου. Το προσωπικό της, αυλικό αξιωματούχοι με ιδιαίτερο κύρος, ήταν πρόσωπα της απολήτου εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα. Ο χρυσές σφραγίδες χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά κατά πάσα πιθανότητα επί Βασιλείου Α΄ (867-886), και κατασκευάζονταν από συμπαγή χρυσό. Το βάρος τους ποίκιλε και εναρμονιζόταν με το βάρος του χρυσού νομίσματος, αλλά κυρίως, ήταν σε άμεση συνάρτηση με τη σπουδαιότητα του παραλήπτη.

Στο έργο «Περί βασιλείου τάξεως» του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου (913-959) αναφέρονται όλοι οι επίσημοι,

στους οποίους ο βυζαντινός αυτοκράτορας έπρεπε να απευθύνεται με χρυσόβουιλλο έγγραφο.

Τα χρυσόβουιλλα προς ξένους ηγεμόνες, αλλά και προς τον Πάπα, έπρεπε να έχουν το βάρος δύο χρυσών νομισμάτων, περίπου δηλαδή 9 γραμμάρια, ενώ για τους βασιλείς της Αρμενίας, τους πατριάρχες της Αντιόχειας, της Αλεξάνδρειας και της Ιερουσαλήμ η χρυσή σφραγίδα ζύγιζε όσο το βάρος τριών χρυσών νομισμά-

των. Σφραγίδες ίσες με το βάρος τεσσάρων χρυσών νομισμάτων χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για τον Άραβα χαλίφη της Βαγδάτης και το σουλτάνο της Αιγύπτου.

Οι χρυσές βούιλλες που έχουν σωθεί είναι σπάνιες, και ακόμη σπανιότερες είναι οι αργυρές, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για περιορισμένο χρονικό διάστημα, κυρίως από τους δεσπότες της Ηπείρου και της Πελοποννήσου. Αντιθέτως, οι σφραγίδες από κερί ήταν αρκετά κοινές, όμως ελάχιστες από αυτές έχουν διασωθεί, καθώς το κερί είναι φθαρτό υλικό.

Τα μολυβδόβουιλλα, πολύτιμες άμεσες ιστορικές πηγές, μελετά η επιστήμη της σιγίλλογραφίας. Οι πολυάριθμες σφραγίδες που έχουν διασωθεί συμβάλλουν στη μελέτη της δομής του περίπλοκου διοικητικού συστήματος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, στην εξέλιξη των θεμάτων, των μεγάλων δηλαδή διοικητικών περιφερειών, καθώς επίσης και της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και ιστορίας. Αντλούνται συγχρόνως πολύτιμες πληροφορίες για την προσωπογραφία, τη γενεαλογία, τη ζωή και τον πολιτισμό των Βυζαντινών.

Οι μολύβδινες σφραγίδες χρησιμοποιήθηκαν από όλες τις κοινωνικές τάξεις. Η χρήση τους, περιορισμένη κατά τους πρώτους αιώνες της αυτοκρατορίας, γενικεύτηκε μετά τον 7^ο και την έξοδο από τους λεγόμενους σκοτεινούς αιώνες της κρίσης και της κοινωνικο-οικονομικής αστάθειας, και καθόλη τη μεσοβυζαντινή περίοδο που καλύπτεται από τις δυναστείες των Μακεδόνων (867-1057) και των Κομνηνών (1057-1185). Η αυτοκρατορία τότε, γνωρίζοντας μεγάλη ακμή σε πολιτικό, οικονομικό, αλλά και σε πολιτιστικό επίπεδο, απαιτούσε ένα πο-

λύπλοκο διοικητικό σύστημα με πολύ συχνή επικοινωνία μέσω αλληλογραφίας. Όλα ξεκινούσαν από την πρωτεύουσα, απ' όπου δίνονταν οι αυτοκρατορικές διαταγές και εκεί κατέληγαν όλες οι αναφορές των στρατιωτικών και πολιτικών αξιωματούχων της επαρχίας. Οι βούιλλες σφράγιζαν την αλληλογραφία και τη διακίνηση υπηρεσιακών, αλλά και ιδιωτικών εγγράφων των αξιωματούχων, που υπηρετούσαν τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στην επαρχία.

Στην υστεροβυζαντινή περίοδο και κυρίως κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Παλαιολόγων (1261-1453) που το κράτος είχε περιοριστεί εδαφικά, η χρήση των σφραγίδων ελαττώθηκε σημαντικά. Φτάνουμε στα τέλη του 14^{ου} αι., όπου μόνον ο Πατριάρχης χρησιμοποιούσε μολυβδόβουιλλα στα έγγραφά του, μια συνήθεια που συνεχίστηκε μέχρι τους νεώτερους χρόνους.

Στις πρώιμες σφραγίδες συναντούμε μόνον παραστάσεις και από τις δύο πλευρές, ενώ σταδιακά μπαίνουν και επιγραφές, στις οποίες αναγράφεται το όνομα του αποστολέα αρχικά σε μορφή μονογράμματος, σε συντομία δηλαδή το όνομα και η ιδιότητα του κατόχου. Τα μονογραφήματα αυτά που φέρουν το όνομα του κατόχου χρησιμοποιούνται από τον 6^ο έως τον 8^ο αι. και είναι σταυρόσχημα ή κιβωτιόσχημα. Συγχρόνως εμφανίζονται σφραγίδες με απεικονίσεις αετών, που αποτελούν μια μεγάλη ομάδα που επικρατεί έως τις αρχές του 8^{ου} αι. Σταυρόσχημα μονογραφήματα με επίκληση για βοήθεια προς το Χριστό ή τη Θεοτόκο (*Θεοτόκε βοήθει ή Κύριε βοήθει*) συνοδεύουν το όνομα, τους τίτλους, τα αξιώματα, το τοπωνύμιο και το επώνυμο του αποστολέα και χρησιμοποιούνται ως τον 11^ο αι.

Η εικονογραφία των βυζαντινών μολυβδοβούιλλων είναι πολύ πλούσια. Κυριαρχούν οι απεικονίσεις της Θεοτόκου, του Χριστού ή αγίων αποκαλύπτοντάς μας τη βαθιά θρησκευτική πίστη των βυζαντινών ανθρώπων. Σπανιότερα χρησιμοποιούνται άλλα θρησκευτικά θέματα, όπως ο Ευαγγελισμός, η Κοίμηση της Θεοτόκου, η Μεταμόρφωση αλλά και η Ανάσταση του Κυρίου στις σφραγίδες των Πατριαρχών των Ιεροσολύμων. Οι κρατικοί αξιωματούχοι επιλέγουν στρατιωτικούς αγίους στα μολυβδόβουιλλά τους, όπως ο άγιος Γεώργιος, ο άγιος Δημήτριος, οι άγιοι Θεόδωροι, αλλά και ο αρχάγγελος Μιχαήλ. Συ-

χνά, ο κάτοχος της σφραγίδας επέλεγε να απεικονίσει τον άγιο, το όνομα του οποίου έφερε.

Στα μέσα του 11^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν οι έμμετρες επιγραφές, που παλαιότερα γράφονταν σε ιαμβικό τρίμετρο ή πεντάμετρο και αργότερα από έναν ή περισσότερους δωδεκασύλλαβους στίχους. Οι έμμετρες επιγραφές συνδέονται με τη Μακεδονική Αναγέννηση (9^{ος}-11^{ος} αι.) με άμεση επίδραση από την κλασική Ελλάδα, όπως υποστήριξε ο βυζαντινολόγος μελετητής των έμμετρων σφραγίδων πατήρ V. Laurent.

Εκτός από τις σφραγίδες που έφεραν το όνομα και την ιδιότητα του κατόχου τους, υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός που είναι ανώνυμες, με παραστάσεις της Θεοτόκου και των αγίων στις δύο όψεις ή με έμμετρες επιγραφές. Σύμφωνα με τους μελετητές, πιθανώς χρησιμοποιούνταν από επαγγελματίες γραφείς, που έγραφαν επιστολές σε πολίτες που δεν ήταν εγγράμματοι.

Η γλώσσα στις επιγραφές των σφραγίδων είναι η ελληνική, ωστόσο συναντούμε και λατινικές σε πρώιμα δείγματα, από το 5^ο έως και τις αρχές του 7^{ου} αι., οπότε επικρατεί η ελληνική. Την ίδια εποχή έχουμε και δίγλωσσες σφραγίδες, που έφεραν από τη μια πλευρά το όνομα του κατόχου με ελληνικούς χαρακτήρες και από την άλλη την ιδιότητα και το αξίωμά του με λατινικούς.

Πολυάριθμες μολύβδινες σφραγίδες, υπολογίζονται περί τις 70.000, έχουν διασωθεί ως τις μέρες μας και φυλάσσονται σε μεγάλες συλλογές στην Ευρώπη και την Αμερική, οι περισσότερες άγνωστης προέλευσης. Πολύ σημαντική είναι η συλλογή του κέντρου βυζαντινών μελετών Dumbarton Oaks του Πανεπιστημίου του Harvard. Μεγάλη και σημαντική, επίσης, υπήρξε η συλλογή του Γεωργίου Ζάκου στη Βασιλεία της Ελβετίας, με τις περισσότερες σφραγίδες προερχόμενες από τα παράλια της θάλασσας του Μαρμαρά στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το θάνατο του συλλέκτη, ένα μέρος της συλλογής εκποιήθηκε ή δωρήθηκε.

Η μικρή, αλλά σημαντική, συλλογή εκατό βυζαντινών μολύβδινων σφραγίδων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού συγκροτήθηκε από ανασκαφικά ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη, την Πιερία και τη Ρεντίνα, αγορές από την πρώην συλλογή Ζάκου, αλλά και δωρεές από τη συλλογή Τσοθοζίδη, τη συλ-

λογή Οικονομοπούλου και τέλος τη δωρεά του Δημητρίου Πόρτολου μιας σημαντικής σφραγίδας του στρατηγού Κατακαλών Κεκαυμένου που έδρασε στα χρόνια του Κωνσταντίνου Μονομάχου (1042-1055). Το μεγαλύτερο μέρος της εκτίθεται στην 4^η αίθουσα της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου «Από την εικονομαχία στη λάμψη των Μακεδόνων και Κομνηνών», καθώς και στην 7^η αίθουσα «Το ηλυκόφως του Βυζαντίου».

Ανάλογα με το επιγραφικό και εικονογραφικό περιεχόμενό τους, οι μελετητές χωρίζουν τις σφραγίδες σε κατηγορίες. Η συλλογή του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού απαρτίζεται από αυτοκρατορικές σφραγίδες, πατριαρχών και εκκλησιαστικών λειτουργών, σφραγίδες μελών της αριστοκρατίας, ιδιωτικές και ανώνυμες, κρατικών και στρατιωτικών αξιωματούχων,.

Οι **αυτοκρατορικές σφραγίδες** δεν διαφέρουν πολύ εικονογραφικά από τα σύγχρονά τους νομίσματα. Ο αυτοκράτορας σφράγιζε τα ιδιωτικά του έγγραφα, καθώς και τα επίσημα αντίγραφα των χρυσοβούλλων με μολυβδίνες βούλλες, που απεικόνιζαν από τη μια πλευρά τον Χριστό ή τη Θεοτόκο, και από την άλλη το πορτραίτο τους.

Από τη συλλογή του Μουσείου ξεχωρίζει η σφραγίδα του αυτοκράτορα Τιβερίου Β΄ (698-705), που είναι και η παλαιότερη αυτοκρατορική σφραγίδα της συλλογής. Αποτελεί έξοχο δείγμα αυτοκρατορικού πορτραίτου, χωρίς επιγραφή, και ταυτίζεται χάρη στην ομοιότητα του πορτραίτου με αυτά των χρυσών σολίδων που εξέδωσε ο Τιβέριος Β΄. Έξοχο, επίσης, δείγμα πορτραίτου μεταγενέστερων χρόνων είναι αυτό στη σφραγίδα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ (913-959) ο οποίος εισήγαγε στα μολυβδόβουλλα του τον όρο *αυτοκράτωρ*, το 945, αφού επικράτησε των Λεκαπνών.

Οι αυτοκράτειρες, επίσης, χρησιμοποιούσαν δικές τους προσωπικές σφραγίδες, ακόμη και όταν δεν είχαν οι ίδιες την εξουσία και σχεδόν πάντοτε απεικόνιζαν τη Θεοτόκο από τη μια πλευρά και το πορτραίτο τους από την άλλη. Στη σφραγίδα της Ειρήνης Κομνηνής Δούκαινας Παλαιοηγοίνας (1288-1317) συζύγου του Ανδρονίκου Β΄, αλλά και σε αυτή της Θεοδώρας Παλαιοηγοίνας (1259-1282) συζύγου του Μιχαήλ Η΄ εικονίζεται η Θεοτόκος ένθρονη με τον Χριστό.

Υψηλοί κρατικοί αξιωματούχοι είχαν το εξαιρετικό προνόμιο να τυπώνουν τη μορφή του αυτοκράτορα στις σφραγίδες

τους, όπως οι *κομμερκάριοι*, αξιωματούχοι επιφορτισμένοι με την είσπραξη του δασμού του *κομμερκίου*, που επιβάρυνε την πώληση εμπορευμάτων και είχαν στη δικαιοδοσία τους περιοχές με μεγάλη εμπορική κίνηση. Εφόσον ο αξιωματούχος αυτός είχε διοριστεί από τον ίδιο τον αυτοκράτορα έπαιρνε τον τίτλο του *βασιλικού κομμερκιάρου*.

Οι **πατριαρχικές σφραγίδες** μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τον επίσημο τίτλο του αρχηγού της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος εξελίσσεται συνεχώς. Ως τα μέσα του 9^{ου} αι. τα πατριαρχικά μολυβδόβουλλα φέρουν τον τίτλο *επίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως* ή *πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*. Ο πατριάρχης Φώτιος (858-886), σφραγίδα του οποίου βρίσκεται στη συλλογή, ήρθε σε σύγκρουση με τη ρωμαϊκή εκκλησία, και υιοθέτησε μια νέα διατύπωση του τίτλου του *ως αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης* για να δείξει ότι η Πρωτεύουσα είχε τα ίδια δικαιώματα με τη Ρώμη. Νέα αλληλαγή παρουσιάστηκε αμέσως μετά το σχίσμα του 1054, όπου ο πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος (1043-1059) επιδίωξε να υπογραμμίσει τον οικουμενικό χαρακτήρα της εκκλησίας του, δίνοντας τον τίτλο *αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης*, όπως διαβάζουμε και στη σφραγίδα του Μουσείου. Τέλος, ο πατριάρχης Κοσμάς Α΄ (1075-1081) πρόσθεσε μια αναφορά στη θεία προέλευση της πατριαρχικής εξουσίας *ελέω Θεού αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης*. Ο τίτλος αυτός μένει ως σήμερα αμετάβλητος στην πατριαρχική σφραγίδα και στην ιδίόχειρη πατριαρχική επιγραφή.

Οι **εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι**, ο ανώτερος και κατώτερος κλήρος, μαρτυρούνται μέσω των σφραγίδων τους. Ένα σημαντικό σύνολο που βρέθηκε στα υπέρωα της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης κατά τις αναστηλωτικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν μετά το σεισμό του 1978, μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για την εκκλησία της πόλης μας.

Από τα ωραιότερα μολυβδόβουλλα είναι αυτά των *Πρεσβυτέρων και Εκκλησιαστικών της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως*, δυο από τα οποία βρίσκονται στη συλλογή του Μουσείου μας. Το μεγάλο μέγεθός τους δίνει την ευκαιρία στον καλλιτέχνη να χαράξει το παραδοσιακό θέμα του αυτοκράτορα Ιου-

στινιανού, που προσφέρει την εκκλησία της Αγίας Σοφίας στη Θεοτόκο. Το εικονογραφικό τους θέμα παρέμεινε ίδιο από την εποχή του Ιουστινιανού, έως και τους Παλαιοηγούς.

Οι *Εκδικοί* της εκκλησίας υπερασπίζονταν τους φτωχούς και τους ανυπεράσπιστους, και ως εκκλησιαστικά όργανα εκτελούσαν τις αποφάσεις επιβάλλοντας συγχρόνως την τάξη. Ένα συμβούλιο πρεσβυτέρων, αποτελούμενο από τους *εκκλησιαστικούς* με επικεφαλής τον *Πρωτέκτικο*, ήταν εγκατεστημένο σε κάθε επισκοπή. Στο ναό της Αγίας Σοφίας ο ρόλος του συμβουλίου αυτού ήταν πολύ σημαντικός, καθώς δίκαιαν τους κατηγορούμενους φόνων, οι οποίοι είχαν καταφύγει στο ναό. Ήταν, επίσης, επωμισμένο να βοηθά την επισκοπή στα διοικητικά της καθήκοντα, καθώς και στην καλή λειτουργία του ναού.

Οι **σφραγίδες ιδιωτών**, μελών αριστοκρατικών οικογενειών, ξεχωρίζουν για το μεγάλο μέγεθός τους, την ποιότητα και το εικονογραφικό τους θέμα. Καθεμιά έχει να διηγηθεί την ιστορία ενός ιστορικού προσώπου που έζησε και έδρασε στην αυτοκρατορία, όπως εκείνη του Ισαάκιου Κομνηνοδούκα, που χρονολογείται γύρω στα 1180 και βρέθηκε στο Κάστρο του Πλαταμώνα και αποτελεί μέρος της συλλογής. Ανεψιός του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού, ο Ισαάκιος Κομνηνοδούκας υπήρξε σφετεριστής διοικητής Κύπρου, την οποία διοίκησε τυραννικά από το 1184 ως το 1191 που το νησί κατελήφθη από τον Ριχάρδο Α΄ της Αγγλίας, το Λεοντόκαρδο (1157-1199).

Από την Πύδνα Πιερίας έχουμε τη σφραγίδα του Αλεξίου Κομνηνού Παλαιοηγού, γιου του Γεωργίου Κομνηνοδούκα Παλαιοηγού και μέλλοντα γαμβρού του αυτοκράτορα Αλεξίου Γ΄ Αγγέλου (1195-1203).

Μεγάλο μέρος της συλλογής καταλαμβάνουν οι **σφραγίδες των αξιωματούχων** της δημόσιας και στρατιωτικής διοί-

κησης της αυτοκρατορίας, καθώς και αξιωματούχων στην προσωπική φρουρά του αυτοκράτορα.

Οι *σπαθάριοι*, *πρωτοσπαθάριοι* και *σπαθαροκανδιδάτοι* ήταν αυλικόι στην προσωπική υπηρεσία του αυτοκράτορα, οι σωματοφύλακες του με άλλα λόγια και υπηρετούσαν στο παλάτι. Τα παραπάνω τιμητικά αξιώματα δίνονταν και σε διοικητές επαρχιών ή άλλους αξιωματούχους, που εκ των πραγμάτων δεν ήταν σε θέση να ασκήσουν το παλατιανό τους λειτούργημα. Έδιναν, όμως, το δικαίωμα σε όποιον τα είχε, να μπει στο παλάτι, να υπηρετήσει τον βασιλέα και συνεπώς να έλθει σε προσωπική επαφή μαζί του, χωρίς όμως οι υπηρεσίες του αυτές να θεωρούνται απαραίτητες, γιατί ήταν ήδη εξασφαλισμένες από το μόνιμο προσωπικό του παλατιού. *Κατεπάνω*, *στρατηγοί*, *μάγιστροι*, *δούκες* ιστορικών περιοχών της Μικράς Ασίας, κάνουν την εμφάνισή τους μέσω των σφραγίδων τους, δίνοντάς μας πολλές φορές την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τη σταδιοδρομία και την εξέλιξή τους στη διοίκηση του κράτους.

Τα μολυβδόβουλλα, μικρά κατάλοιπα του παρελθόντος, σφραγίζουν με την μαρτυρία τους τη ζωή και το έργο σημαντικών, αλλά και απλών ανθρώπων. Αυτοκράτορες, αριστοκράτες, αυλικοί, αξιωματούχοι, στρατιωτικοί, πατριάρχες, ιερωμένοι ζωντανεύουν μέσα από τις προσωπικές τους σφραγίδες, συμπληρώνοντας και ανασυνθέτοντας έτσι κομμάτια της ιστορίας...

Μαρία Ποιυχρονάκη
αρχαιολόγος
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

“Affixing one's seal”

Lead seals in the Museum of Byzantine Culture

All civilizations, even as early as prehistoric times, had their own stamping tools such as incised stone cylinders, seal stones, and metal rings. The basic function of a seal was to ensure that a letter, package, or document would not be opened clandestinely. The traditional means of sealing was done on wax or clay. It was the Romans who first began to use lead around the first century A.D., and this practice was later adopted by the Byzantines.

Lead bulls, or simply “bulls”, are seals the Byzantines employed to ensure the confidentiality of their correspondence and assert the authenticity of the signature of the bearer or sender of a letter, thus ensuring that its contents would remain private. In addition to letters and documents, bulls also sealed commercial packages destined for export which passed through customs control.

Bulls were fashioned as follows: initially, small round lead disks (“roundels”) were made by the casting method. The disks had a small channel in their center, the *dioulos*, through which a string, the *merinthos*, was passed; this connected the seal with the document. The bulls, or seals, were impressed on these round disks with various iron implements or rings that functioned as molds, initially being used for the stamping itself. The metal needed to be heated so that the stamping could be easily done on only one side, while the other side remained blank. In the fourth century, the *boulloterion*, an implement that permitted the simultaneous stamping of both surfaces of the lead disk, was invented. The *boulloterion* was shaped like pliers, with two crossed iron handles having hammer-shaped heads. On the inner side of

Σφραγίδα του Νικολάου Σκληρού, μαγίστρου και επί των δεήσεων, με τη Θεοτόκο και τους αγίους Θεόδωρο και Νικόη (11^{ος} αι.).

Seal of Nikolaos Skleros, magistros and epi ton deeseon, with the Virgin and Saints Theodoros and Nikolaos (11th c.).

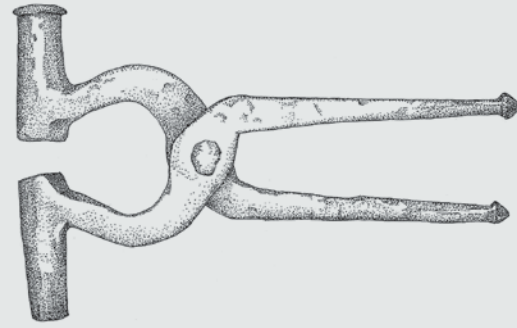
«Σφραγίς Νικολάου μαγίστρου
και επί των δεήσεων του Σκληρού»

these were engraved the negatives of the inscriptions and scenes –that is, the molds– that would be imprinted on the lead disk during the sealing process. Very few *boulloteria* have been preserved, as for security reasons they were destroyed upon the death of their owner.

During the middle ages, the modern-day postal envelope did not exist, and a closed document or letter written on only one side had to be folded in such a way as to form a small packet which could then be bound with a thread from both directions. The two ends of the string passed through the channel of the disk, which was then submitted to the pressure of the *boulloterion*, and thus sealing on both sides was accomplished. In this way the privacy of the document was ensured, since the string had to be cut for it to be opened.

Apart from lead, the Byzantines also used other materials such as gold, silver, and wax. Gold seals, called “gold bulls”, were used exclusively by emperors, and only for exceptionally high-level official documents; for their private correspondence they used lead bulls identical to gold ones. Imperial correspondence was in the hands of the imperial secretariat, a strictly-organized service in the Holy Palace. Its personnel, high-ranking court officials, were individuals who enjoyed the emperor’s absolute trust. Gold seals were in all probability first used during the reign of Basil I (867-886) and made of solid gold. Their weight varied, being harmonized to that of gold coins, but primarily, gold bulls were directly dependent upon the importance of the recipient.

In *De ceremoniis* by Constantine VII Porphyrogenitus (913-959), all the dignitaries to whom the Byzantine emperor was obliged to address himself with documents sealed with a gold bull are noted. Gold bulls to foreign rulers as well as the Pope had to have the weight of two gold coins, i.e. about nine grams, while for the kings of Armenia and the patriarchs of Antioch, Alexandria, and Jerusalem, the gold seal

Drawing depiction of boulloterion.

weighed as much as three gold coins. Seals equivalent to four gold coins in weight were employed exclusively for the Arab Caliph of Baghdad and the Sultan of Egypt.

Preserved gold bulls are rare, and even rarer are silver bulls, which were in use for only a limited period, chiefly by the despots of Epirus and the Peloponnese. In contrast, wax seals were fairly common, though only a few have been preserved, given that

wax is a perishable material.

Lead bulls, which comprise valuable primary historical sources, are the object of the scholarly field of *sigillography*. The many seals that have been preserved contribute to the study of the structure of the complex administrative system of the Byzantine Empire, to the development of the *themes* –that is, the large administrative regions– as well as to the study of the ecclesiastical hierarchy and history of the church. At the same time, valuable information is obtained concerning Byzantine prosopography, genealogy, and life and culture.

Lead seals were used by all social classes. Their use, which was limited during the first centuries of the empire, became generalized after the seventh century and the emergence from the so-called “dark ages” of crisis and social-economic unrest, and became universal during the Middle Byzantine period of the Macedonian (867-1057) and Komnenian (1057-1185) dynasties. During this period the empire, which was immensely prosperous at the political, economic, and cultural levels, required a complex administrative system with frequent communication via correspondence. Everything started from the capital, from which imperial commands were issued, and all reports by military and political officials in the provinces ended up there. Bulls sealed correspondence and the movement of official service-related as well as private documents written by officials who served in both the capital and the provinces.

In the Late Byzantine period, above all during the Palaiologan dynasty (1261-1453), when the state had become more territorially restricted, the use of seals declined significantly. By the end of the fourteenth century, only the Patriarch of Constantinople continued to employ lead seals for his documents, a practice that has continued down to the present.

On early seals, we find only representations on both sides, but gradually inscriptions also were included with the name of the sender recorded, originally in the form of a monogram, that is an abbreviated form of the owner’s name and identity. These monograms bearing the owner’s name were in use from the sixth to the eighth century, and were cruciform or box-shaped. At the same time there appeared seals with depictions of eagles, forming a large group that prevailed until the early eighth century. Cruciform monograms with an invocation to Christ or the Virgin for assistance (Κύριε βοήθει or Θεοτόκε βοήθει) and accompanied by the name, titles, offices, toponymic, and surname of the sender were in use until the eleventh century.

The iconography of Byzantine lead bulls is very rich. Depictions of the Virgin, Christ, or saints predominate, revealing to us the Byzantines’ profound religious beliefs. Other religious subjects were more rarely employed, such as the Annunciation or Dormition of the Virgin, the Transfiguration, and the Resurrection, which appear on the seals of the Patriarchs of Jerusalem. State officials chose military saints for the lead bulls, including Agios Georgios, Agios Demetrios, the Agioi Theodoroi, and the Archangel Michael. The owners of seals often chose to depict the saint whose name they bore.

Metrical inscriptions appeared in the mid-eleventh century. In earlier times these were written in iambic trimeter or pentameter and later in one or more dodecasyllabic verses. Metrical inscriptions accompanied the Macedonian Renaissance (9th-11th c.), under the direct influence of classical Greece, as has been maintained by the scholar of Byzantine metrical inscriptions Father V. Laurent.

In addition to seals that bore the name and title of their owners, there was also a large group of seals that were anonymous, with representations of the Virgin and saints on

both faces, or with metrical inscriptions. According to scholars, these were most likely used by professional scribes who wrote letters for citizens who were illiterate.

The language of the seal inscriptions is Greek, though we also find Latin inscriptions on early examples from the fifth to early seventh century, by which time Greek prevailed. During the same period we also have bilingual seals that bore the owner’s name in Greek letters on one side, and his title and office in Latin on the other.

A large number of lead seals –estimated at around 70,000– have been preserved down to our days. Held in major collections in Europe and America, most are of unknown provenance. There is a very important collection at Harvard University’s center for Byzantine Studies, Dumbarton Oaks. Another large and important collection was that of Georgios Zakos in Basel, Switzerland, with most of this collection’s seals coming from the coasts of the Sea of Marmara in Constantinople. Following the collector’s death, a part of his collection was either sold off or donated.

The small but important collection of 100 Byzantine lead seals in the Museum of Byzantine Culture was formed by excavations finds from Thessaloniki, Pieria, and Rendina, purchases from the former Zakos Collection, donations from the Tsolozidis and Ekonomopoulos Collections, and finally, by Dimitris Portolos’ gift of an important seal that had belonged to the general Katakolon Kekaumenos, active during the reign of Constantine IX Monomachos (1042-1055).

Most of the Museum’s collection is on display in the 4th Gallery of the permanent collection “From Iconoclasm to the Splendour of the Macedonian and Komnenian Dynasties” and the 7th Gallery, “The Twilight of Byzantium”.

Scholars divide seals into categories depending upon their epigraphic and iconographic content. The Museum of Byzantine Culture’s collection is composed of imperial seals, patriarchal seals and those of church functionaries, seals of members of the aristocracy, private and anonymous seals, and seals of state and military officials.

Imperial seals were not all that different iconographically from contemporary coins. The emperor sealed his private

documents as well as official copies of gold bulls with lead bulls that depicted Christ or the Virgin on one side, and carried his portrait on the other.

The seal of the emperor Tiberius II (698-705), which is also the collection's oldest imperial seal, may be singled out from the Museum's collection. It is a superb example of an imperial portrait without inscription, and is identifiable on the basis of the similarity of the portrait with those on the gold *solidi* issued by Tiberius II. Another outstanding example of a later portrait is that on the seal of emperor Constantine VII (913-959), who introduced on lead seals the term *autokrator* in 945 after prevailing over the Lekapines.

The empresses also employed their own personal seals, even when they did not themselves hold power. These nearly always depicted the Virgin on one side and their portrait on the other. On the seal of Irene Komnene Doukaina Palaiologina (1288-1317), the wife of Andronicus II, as well as on that of Theodora Palaiologina (1259-1282), the wife of Michael VIII, the Virgin enthroned with Christ is depicted.

High state officials enjoyed the exceptional privilege of imprinting the figure of the emperor on their seals, including the *kommerkiarioi*, officials responsible for the collection of the tax (*kommerkion*) imposed on the sale of commercial goods; their purview extended to regions with major commercial activity. Since this official had been appointed by the emperor himself, he carried the title of *imperial kommerkiarios*.

Patriarchal seals provide us with valuable information about the continuously-evolving official title of the leader of the Church of Constantinople. Until the mid-ninth century, patriarchal lead bulls bore the title *episkopos* (i.e. bishop) of *Constantinople or patriarch of Constantinople*. The patriarch Photius (858-886), one of whose seals is in the museum's collection, came into conflict with the Roman Church and adopted a new means of expressing his title as *archiepiskopos (archbishop) of Constantinople, the New Rome* to show that the capital had equal rights with Rome. A new change presented itself immediately following the Schism in 1054, when patriarch Michael Kerularios (1043-1059), seeking to stress the ecumenical character of his church, rendered his ti-

tle as *archiepiskopos (archbishop) of Constantinople, the New Rome, and Ecumenical Patriarch*, as we read on the seal in the Museum. Finally, patriarch Kosmas I (1075-1081) added a reference to the divine origins of patriarchal authority, *by the mercy of God archiepiskopos of Constantinople, the New Rome, and Ecumenical Patriarch*. This title continues unchanged today on the patriarchal seal and in handwritten patriarchal signatures.

Church officials, both higher and lower clergy, are attested by their seals. An important group of such seals, found in the balconies of Aghia Sophia church in Thessaloniki during restoration works carried out following the 1978 earthquake gives us valuable information about the church of Thessaloniki.

Among the most beautiful lead bulls are those of the *Presbyteroi and Ekklesekdikoi of Aghia Sophia in Constantinople*, two of which are found in the BMC collection. Their large size gave the artist the chance to carve the traditional motif of the emperor Justinian offering the church of Aghia Sophia to the Virgin. Their iconographic subject remained the same from the age of Justinian to that of the Palaiologans.

The *Ekdikoi* of the church defended the poor and defenseless; as ecclesiastical functionaries, they implemented decisions and at the same time imposed order. A council of elders consisting of the *ekklesekdikoi*, headed by the *Protek-dikos*, was established in every bishopric. In the church of Aghia Sophia, the role of this council was very significant, given that it tried murderers who had taken refuge in the church. This council was also charged with assisting the bishop in his administrative duties, and in the proper functioning of the church.

Seals of private individuals, members of aristocratic families, may be singled out for their large size, quality, and iconography. Each narrates the story of a historical personage who lived and was active in the empire, like that of Isaac Komnenodoukas (ca. 1180) which was found in the Castle of Platamonas and forms part of the MBC collection. Isaac Komnenodoukas, the nephew of Manuel I Komnenos, was the usurper governor of Cyprus, which he ruled in a tyrannical manner from 1184 to 1191, when the island was occupied by Richard I (the Lionheart) of England (1157-1199).

From Pydna we have the seal of Alexios Komnenos Palaiologos, son of Georgios Komnenodoukas Palaiologos and future son-in-law of Alexios III Angelos (1195-1203).

A large part of the collection is composed of the **seals of officials** involved in the public and military administration of the empire, as well as seals of officials in the private guard of the emperor.

The *spatharioi, protospatharioi, and spatharokandidatoi* were courtiers in the personal service of the emperor, in other words his bodyguard, and served in the palace. These honorary offices were also awarded to provincial administrators or other officials who *de facto* were not in a position to exercise their palace function. However, they gave the right to whoever held them to enter the palace, serve the king, and consequently, to have personal contact with him,

though without their services being deemed necessary, given that these were already assured by the palace's permanent staff. *Katepánoi (Lat. capetani), generals, magistri, and doukes* from historical regions in Asia Minor make their appearance through their seals, often giving us the chance to follow their careers and progression in state administration.

Lead seals, small remains from the past, sealed through their testimony the life and work of both important and everyday individuals. Emperors, aristocrats, courtiers, officials, military men, patriarchs, and priests come to life through their personal seals, thus supplementing and recreating pieces of history...

Maria Polychronaki
Archaeologist
Museum of Byzantine Culture

Αυτοκράτορες της δυναστείας των Παλαιολόγων

Μονόγραμμα ΠΑΛΓ της δυναστείας των Παλαιολόγων

2014

Μήνας/Month: 01 • Εβδομάδα/Week: 01

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ | JANUARY

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013

30

Δευτέρα • Monday

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013

31

Τρίτη • Tuesday

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ • JANUARY

Η Περιτομή του Ιησού Χριστού, Βασιλείου του Μεγάλου

01

Τετάρτη • Wednesday

02

Πέμπτη • Thursday

03

Παρασκευή • Friday

04

Σάββατο • Saturday

05

Κυριακή • Sunday

Προ των Φώτων

Ο αυτοκράτορας Τιβέριος Γ' (698-705) με την Παναγία.
Εξαιρετικής τέχνης πορτρέιτο του αυτοκράτορα, πανομοιότυπο με τα χρυσά νομίσματα που εξέδωσε.
The emperor Tiberius III (698-705) with the Virgin.
An exceptionally fine portrait of the emperor, identical to the gold coins he issued.

«Κωνσταντίνος αυτοκράτωρ»

06

Δευτέρα • Monday

Τα Άγια Θεοφάνεια

07

Τρίτη • Tuesday

Σύναξις Ιωάννου του Προδρόμου

08

Τετάρτη • Wednesday

09

Πέμπτη • Thursday

10

Παρασκευή • Friday

Γρηγορίου Νύσσης

11

Σάββατο • Saturday

12

Κυριακή • Sunday

Μετά τα Φώτα

Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος (913-959) με το Χριστό και την επιγραφή «Κωνσταντίνος αυτοκράτωρ».
Constantine VII Porphyrogenitus (913-959) with Christ and the inscription "Constantine [the] emperor".

«Βασίλειος αυτοκράτωρ»

13

Δευτέρα • Monday

14

Τρίτη • Tuesday

15

Τετάρτη • Wednesday

16

Πέμπτη • Thursday

17

Παρασκευή • Friday

Αντωνίου του Μεγάλου

18

Σάββατο • Saturday

Αθανασίου και Κυρίλλου Πατριarchών Αλεξανδρείας

19

Κυριακή • Sunday

ΙΒ' Λουκά, Μακαρίου Αιγυπτίου

Ο Βασίλειος Β' (976-1025) με το Χριστό Εμμανουήλ.

Basil II (976-1025) with Christ Emmanuel.

«Μιχαήλ αυτοκράτωρ Ρωμαίων ο Δούκας»

20

Δευτέρα • Monday

Ευθυμίου του Μεγάλου

21

Τρίτη • Tuesday

Μαξίμου Ομολογητού

22

Τετάρτη • Wednesday

23

Πέμπτη • Thursday

24

Παρασκευή • Friday

Νεοφύτου Εγκληίστου, Ξένος Οσίας

25

Σάββατο • Saturday

Γρηγορίου του Θεολόγου

26

Κυριακή • Sunday

ΙΕ' Λουκά, Ξενοφώντος Οσίου

Ο Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071-1078) με το Χριστό ένθρονο.

Η επιγραφή «Μιχαήλ αυτοκράτωρ Ρωμαίων ο Δούκας» περιτρέπει την εικόνα του αυτοκράτορα.

Michael VII Doukas (1071-1078) with Christ Enthroned.

The inscription "Michael emperor of the Romans Doukas" surrounds the image of the emperor.

«Μιχαήλ Δεσπότης ο Παλαιολόγος»

2014

Μήνας/Month: 01 • Εβδομάδα/Week: 05

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ | JANUARY

27

Δευτέρα • Monday

28

Τρίτη • Tuesday

29

Τετάρτη • Wednesday

30

Πέμπτη • Thursday

31

Παρασκευή • Friday

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ • FEBRUARY

01

Σάββατο • Saturday

02

Κυριακή • Sunday

Υπαπαντή του Χριστού

Ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259-1282) με το Χριστό.
Michael VIII Palaiologos (1259-1282) with Christ.

«Ανδρόνικος Δεσπότης ο Παλαιολόγος»

03

Δευτέρα • Monday

04

Τρίτη • Tuesday

05

Τετάρτη • Wednesday

06

Πέμπτη • Thursday

07

Παρασκευή • Friday

08

Σάββατο • Saturday

09

Κυριακή • Sunday

Θεοδώρου Στρατηλάτου

ΙΣΤ' Λουκά (Τελώνου και Φαρισαίου) • Αρχή Τριωδίου

Ο Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282-1328) με το Χριστό (Συλ. Οικονομοπούλου).
Andronikos II Palaiologos (1282-1328) with Christ (Ekonomopoulos Collection).

«Θεοδώρα ευσεβεστάτη αυγούστα Δούκαινα η Παλαιολογίνα»

2014

Μήνας/Month: 01 • Εβδομάδα/Week: 07

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ | FEBRUARY

10

Δευτέρα • Monday

Χαραλάμπους Ιερομάρτυρος

11

Τρίτη • Tuesday

12

Τετάρτη • Wednesday

13

Πέμπτη • Thursday

14

Παρασκευή • Friday

15

Σάββατο • Saturday

16

Κυριακή • Sunday

ΙΖ' Λουκά (Του Ασώτου)

Η Θεοδώρα Δούκαινα Παλαιολογίνα κόρη του αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-1254) και σύζυγος του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282) με τη Θεοτόκο βρεφοκρατούσα (Συλ. Οικονομοπούλου).

Theodora Doukaina Palaiologina, daughter of the emperor of Nicaea John III Doukas Vatatzes (1222-1254) and wife of Michael VIII Palaiologos (1259-1282) with the Virgin and Child (Vrefokratousa) (Ekonomopoulos Collection).

«Ιρήνη ευσεβειστάτη αυγούστα Κομνηνί Δούκενα η Παλαιολογίνα»

17

Δευτέρα • Monday

18

Τρίτη • Tuesday

19

Τετάρτη • Wednesday

20

Πέμπτη • Thursday

Τοικνοπέμπτη

21

Παρασκευή • Friday

22

Σάββατο • Saturday

Ψυχοσάββατον, Αρίστωνος επ. Αρσινόης

23

Κυριακή • Sunday

Της Απόκριω

Η Ειρήνη Κομνηνή Δούκαινα Παλαιολογίνα (1273-1317) με τη Θεοτόκο. Η Γιολάντα ντε Μονφερά, εγγονή του Βονιφάτιου Μονφερατικού, παντρεύτηκε τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' παίρνοντας το όνομα Ειρήνη. Πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής της στη Θεσσαλονίκη.

Irene Komnene Doukaina Palaiologina (1273-1317) with the Virgin. Jolande de Montferrat, granddaughter of Boniface Montferrat, married the emperor Andronikos II and took the name "Irene". She spent the final years of her life in Thessaloniki.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Ρωμανώ πατρικίω και στρατηγώ τω Διογένη»

2014

Μήνας/Month: 01 • Εβδομάδα/Week: 09

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ | FEBRUARY

24

Δευτέρα • Monday

Α' και Β' Εύρεσις Τιμ. Κεφαλής του Προδρόμου

25

Τρίτη • Tuesday

26

Τετάρτη • Wednesday

27

Πέμπτη • Thursday

28

Παρασκευή • Friday

ΜΑΡΤΙΟΣ • MARCH

01

Σάββατο • Saturday

02

Κυριακή • Sunday

Τυροφάγου

Σφραγίδα του Ρωμανού Διογένη, πατρικίου και στρατηγού, με τον άγιο Δημήτριο.
Ο μετέπειτα αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' (1068-1071) στην αρχή της καριέρας του. Ο στρατός του ηττήθηκε στο Μαντζικέρτ το 1071.
Seal of Romanos Diogenes, patrician and general, with Agios Dimitrios.
Later emperor Romanos IV (1068-1071) at the beginning of his career. His army was defeated at Manzikert in 1071.

«Υπεραγία Θεοτόκε βοήθει, Φωτίω, αρχιεπισκόπω Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης»

03

Δευτέρα • Monday

Καθαρά Δευτέρα

04

Τρίτη • Tuesday

05

Τετάρτη • Wednesday

06

Πέμπτη • Thursday

07

Παρασκευή • Friday

Α' Χαιρετισμοί

08

Σάββατο • Saturday

09

Κυριακή • Sunday

Α' Νηστειών (Ορθοδοξίας)

Μοθυβδόβουηλο του πατριάρχη Φωτίου (858-867 και 877-886) με την Παναγία Οδηγήτρια. Ο Φώτιος, ηγετική προσωπικότητα τόσο για την εξέλιξη της κλασσικής παιδείας όσο και για την ιστορία της Εκκλησίας, συνέβαλε στον εκχριστιανισμό των Σλάβων.

Lead seal of Patriarch Photios (858-867 and 877-886) with the Virgin Hodegetria. Photios, a major figure both in the development of classical education and Church history, contributed to the conversion of the Slavs.

«Υπεραγία Θεοτόκε βοήθει, Πολυνέκτω, αρχιεπισκόπω
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης»

10

Δευτέρα • Monday

11

Τρίτη • Tuesday

12

Τετάρτη • Wednesday

13

Πέμπτη • Thursday

14

Παρασκευή • Friday

Β' Χαιρετισμοί

15

Σάββατο • Saturday

16

Κυριακή • Sunday

Β' Νηστειών

Σφραγίδα του πατριάρχη Πολυεύκτου (956-970) με τη Θεοτόκο Οδηγήτρια.
Seal of Patriarch Polyeuctus (956-970) with the Virgin Hodegetria.

«Θεοτόκε βοήθει τω σω δούλω, Αλεξίω αρχιεπισκόπω
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης»

17

Δευτέρα • Monday

18

Τρίτη • Tuesday

19

Τετάρτη • Wednesday

20

Πέμπτη • Thursday

21

Παρασκευή • Friday

Γ' Χαιρετισμοί

22

Σάββατο • Saturday

23

Κυριακή • Sunday

Γ' Νηστειών (Σταυροπροσκυνήσεως)

Μολυβδόβουλλο του πατριάρχη Αλεξίου Στουδίτη (1025-1043) με τη Θεοτόκο Οδηγήτρια.
Lead seal of Patriarch Alexius I Studites (the Studite) (1025-1043) with the Virgin Hodegetria.

«Θεοτόκε βοήθει τω σω δούλω Μιχαήλ αρχιεπισκόπω
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης»

24

Δευτέρα • Monday

25

Τρίτη • Tuesday

Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

26

Τετάρτη • Wednesday

Η σύναξις του αρχαγγέλου Γαβριήλ

27

Πέμπτη • Thursday

28

Παρασκευή • Friday

Δ' Χαιρετισμοί

29

Σάββατο • Saturday

30

Κυριακή • Sunday

Δ' Νηστειών (Ιωάννου της Κλίμακος)

Σφραγίδα του πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριου (1043-1059) με την Παναγία Οδηγήτρια. Συνέδεσε το όνομά του με το οριστικό σχίσμα Καθολικής και Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1054. Στο εξής όλες οι πατριαρχικές σφραγίδες θα φέρουν τον τίτλο «Οικουμενικός Πατριάρχης».

Seal of Patriarch Michael Kerularios (1043-1059) with the Virgin Hodegetria. His name is linked with the definitive schism between the Catholic and Orthodox Churches in 1054. Thereafter, all patriarchal seals would carry the title "Ecumenical Patriarch".

«Θεοτόκε βοήθει τω σω δούλω Ιωάννη αρχιεπισκόπω
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και οικουμενικῷ πατριάρχει»

31

Δευτέρα • Monday

01

Τρίτη • Tuesday

ΑΠΡΙΛΙΟΣ • APRIL

02

Τετάρτη • Wednesday

03

Πέμπτη • Thursday

Μεγάλου Κανόνος

04

Παρασκευή • Friday

Ακάθιστος Ύμνος

05

Σάββατο • Saturday

06

Κυριακή • Sunday

Ε' Νηστειών (Μαρίας της Αιγυπτίας)

Μοθυβδόβουηλο του πατριάρχη Ιωάννη Η' Ξιφιλίνου (1064-1075) με τη Θεοτόκο Βρεφοκρατούσα.
Lead seal of Patriarch John VIII Xifilinos (1064-1075) with the Virgin and Child (Vrefokratousa).

«Γεώργιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης
καὶ οἰκουμενικός πατριάρχης»

Μοθυβδόβουηλο του πατριάρχη Γεωργίου Β' Ξιφιλίνου (1191-1198) με τη Θεοτόκο Πλάτυτερα.
Lead seal of Patriarch George II Xifilinos (1191-1198) with the Virgin Platytera (orans).

07

Δευτέρα • Monday

08

Τρίτη • Tuesday

09

Τετάρτη • Wednesday

Ευψυχίου μάρτυρος

10

Πέμπτη • Thursday

11

Παρασκευή • Friday

12

Σάββατο • Saturday

Ανάσταση του Λαζάρου

13

Κυριακή • Sunday

Των Βαΐων

«Παΐσιος ελέω Θεού αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης
και οικουμενικός πατριάρχης αψμγ»

2014

Μήνας/Month: 04 • Εβδομάδα/Week: 16

ΑΠΡΙΛΙΟΣ | APRIL

Μεγάλη Δευτέρα	14 Δευτέρα • Monday
Μεγάλη Τρίτη	15 Τρίτη • Tuesday
Μεγάλη Τετάρτη	16 Τετάρτη • Wednesday
Μεγάλη Πέμπτη	17 Πέμπτη • Thursday
Μεγάλη Παρασκευή	18 Παρασκευή • Friday
Μεγάλο Σάββατο	19 Σάββατο • Saturday
Το Άγιο Πάσχα	20 Κυριακή • Sunday

Σφραγίδα του πατριάρχη Παΐσιου Β' με τη Θεοτόκο βρεφοκρατούσα (1743).
Seal of Patriarch Paisios II with the Virgin and Child (Vrefokratousa) (1743).

«Ιωάννου επισκόπου Σόλων»

	21
Δευτέρα της Διακαινησίμου	Δευτέρα • Monday
	22
Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης μαρτύρων	Τρίτη • Tuesday
	23
Γεωργίου του Τροπαιοφόρου	Τετάρτη • Wednesday
	24
	Πέμπτη • Thursday
	25
Ζωοδόχου Πηγής, Μάρκου Ευαγγελιστού	Παρασκευή • Friday
	26
Καλανδίωνος του εν Αρόδαις	Σάββατο • Saturday
	27
Αντιπάσχα (Του Θωμά)	Κυριακή • Sunday

Σφραγίδα του Ιωάννη, επισκόπου Σόλων, πόλης της Κύπρου (7^{ος} αι.) (Δωρεά Τσολοζίδη).
Seal of John, bishop of Soli, a city in Cyprus (7th c.) (Tsolozides donation).

«Υπεραγία Θεοτόκε βοήθει τοις θεοσεβεστάτοις πρεσβυτέροις και εκκλησεκδίκους»

2014

Μήνας/Month: 04 • Εβδομάδα/Week: 18

ΑΠΡΙΛΙΟΣ | APRIL

28

Δευτέρα • Monday

29

Τρίτη • Tuesday

30

Τετάρτη • Wednesday

01

Πέμπτη • Thursday

ΜΑΪΟΣ • MAY Εργατική Πρωτομαγιά

02

Παρασκευή • Friday

03

Σάββατο • Saturday

04

Κυριακή • Sunday

Των Μυροφόρων

Μοθυβδόβουηλο των Πρεσβυτέρων και Εκκλησεκδίκων της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινούπολης (11^{ος} αι.).
Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός προσφέρει το ομοίωμα της Αγίας Σοφίας στη Θεοτόκο. Οι εκκλησεκδικοί ήταν πρεσβύτεροι με δικαστικές αρμοδιότητες.
Lead seal of the Elders (Presbyters) and Ekklesekdikoi of Aghia Sophia in Constantinople (11th c.).
The emperor Justinian offers a model of Aghia Sophia to the Virgin. Ekklesekdikoi were elders with judicial responsibilities.

«Υπεραγία Θεοτόκε βοήθει τοις θεοσεβεστά τοις πρεσβυτέροις και εκκλησεκδίκης»

2014

Μήνας/Month: 05 • Εβδομάδα/Week: 19

ΜΑΪΟΣ | MAY

05

Δευτέρα • Monday

Ειρήνης μεγαλομάρτυρος, Εφραίμ μάρτυρος νεοφανούς

06

Τρίτη • Tuesday

07

Τετάρτη • Wednesday

08

Πέμπτη • Thursday

Ιωάννου του Θεολόγου

09

Παρασκευή • Friday

10

Σάββατο • Saturday

11

Κυριακή • Sunday

Του Παραλύτου, Μεθοδίου και Κυρίλλου

Μοθυβδόβουηλο των Πρεσβυτέρων και Εκκλησεκδικών της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (12^{ος} αι.) με τον Ιουστινιανό να προσφέρει το ομοίωμα της Αγίας Σοφίας στη Θεοτόκο.

Lead seal of the Elders (Presbyters) and Ekklesekdikoi of Aghia Sophia in Constantinople (12th c.) with Justinian offering a model of Aghia Sophia to the Virgin.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Ευσταθίω διακόνω και πατριαρχικώ νοταρίω»

2014

Μήνας/Month: 05 • Εβδομάδα/Week: 20

ΜΑΪΟΣ | MAY

12

Δευτέρα • Monday

13

Τρίτη • Tuesday

14

Τετάρτη • Wednesday

Μεσοεπτηκοστής

15

Πέμπτη • Thursday

16

Παρασκευή • Friday

17

Σάββατο • Saturday

18

Κυριακή • Sunday

Της Σαμαρείτιδος • Διεθνής Ημέρα Μουσείων

Μοθυβδόβουηλο του Ευστάθιου, *διακόνου και πατριαρχικού νοταρίου*, με πατριαρχικό σταυρό (10^{ος} αι.). Ο *πατριαρχικός νοτάριος* ήταν ο γραμματέας της γενικής πατριαρχικής γραμματείας. Εργαζόταν με τους *νοτάριους*, τους *γραμματικούς* και τους *ταβουηλάριους* με αρχηγό τον *πρωτονοτάριο*.
Lead seal of Eustathius (Efstathios), diakonos (deacon) and patriarchal notary, with a patriarchal cross (10th c.). The patriarchal notary was the secretary of the patriarchal secretariat. He worked with the notarioi, the grammatikoi, and the taboullarioi, led by the protonotarios (head notary).

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Φωτίω διακόνω και χαρτοφύλακι»

19

Δευτέρα • Monday

20

Τρίτη • Tuesday

21

Τετάρτη • Wednesday

22

Πέμπτη • Thursday

23

Παρασκευή • Friday

24

Σάββατο • Saturday

25

Κυριακή • Sunday

Κωνσταντίνου και Ελένης Ισαποστόλων

Του Τυφλού

Σφραγίδα του Φωτίου, *διακόνου* και *χαρτοφύλακα*, με πατριαρχικό σταυρό (10^{ος} αι.). Ο *χαρτοφύλακας*, υπεύθυνος για τη φύλαξη των πατριαρχικών και επισκοπικών αρχείων, απέκτησε σταδιακά μεγάλη σπουδαιότητα και μετονομάστηκε *Μέγας Χαρτοφύλαξ*.
Seal of Photios, diakonos (deacon) and chartophylax (chartoularios), with a patriarchal cross (10th c.). The chartophylax, responsible for the safekeeping of patriarchal and episcopal archives, gradually acquired great importance and was renamed Megas (Great) Chartophylax.

26

Δευτέρα • Monday

27

Τρίτη • Tuesday

28

Απόδοσις του Πάσχα

Τετάρτη • Wednesday

29

Ανάληψις του Κυρίου

Πέμπτη • Thursday

30

Παρασκευή • Friday

31

Σάββατο • Saturday

01

Κυριακή • Sunday

ΙΟΥΝΙΟΣ • JUNE Των Αγ. Πατέρων

Μολυβδόβουλλο του Νικήτα αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης με πατριαρχικό σταυρό (10^{ος} αι.).
Lead seal of Niketas archbishop of Thessaloniki with patriarchal cross (10th c.).

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Νικήτα αρχιεπισκόπω Θεσσαλονίκης»

02

Δευτέρα • Monday

03

Τρίτη • Tuesday

04

Τετάρτη • Wednesday

05

Πέμπτη • Thursday

06

Παρασκευή • Friday

07

Σάββατο • Saturday

08

Κυριακή • Sunday

Ψυχασάββατο

Η Πεντηκοστή

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Νικήτα αρχιεπισκόπω Θεσσαλονίκης»

Μολυβδόβουλλο του Νικήτα αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης με σταυρό ευλογίας (10^{ος}-11^{ος} αι.).

Lead seal of Niketas archbishop of Thessaloniki with a blessing cross (10th-11th c.).

«Δυάς με φρούρει καλινίκων μαρτύρων σεβαστόν Θεόδωρον των Ρουπενίων»

2014

Μήνας/Month: 06 • Εβδομάδα/Week: 24

ΙΟΥΝΙΟΣ | JUNE

Του Αγίου Πνεύματος

09

Δευτέρα • Monday

10

Τρίτη • Tuesday

11

Τετάρτη • Wednesday

Βαρνάβα και Βαρθολομαίου των Αποστόλων

12

Πέμπτη • Thursday

13

Παρασκευή • Friday

14

Σάββατο • Saturday

15

Κυριακή • Sunday

Των Αγ. Πάντων

Μοθυβδόβουηλο του Θεόδωρου Ρουπένιου του σεβαστού με τους στρατιωτικούς αγίους Θεοδώρους και έμμετρη επιγραφή (11^{ος}-12^{ος} αι.).
Προσωπική σφραγίδα μέλους της αρμενικής αριστοκρατικής οικογένειας των Ρουπενίδων.

Lead seal of Theodoros Roupenios, sebastos, with the military saints Theodore (Agioli Theodoroi) and a metrical inscription (11th-12th c.).
Personal seal of a member of the aristocratic Armenian Roupenian family.

«Κομνηνοδουκόπαιδα μητρόθεν Ισαάκιονος σεβαστοκρατόρων
θυγατρόπαις γαμβρός τε, μάρτυς, με σκέποις»

2014

Μήνας/Month: 06 • Εβδομάδα/Week: 25

ΙΟΥΝΙΟΣ | JUNE

16

Δευτέρα • Monday

17

Τρίτη • Tuesday

18

Τετάρτη • Wednesday

19

Πέμπτη • Thursday

20

Παρασκευή • Friday

21

Σάββατο • Saturday

22

Κυριακή • Sunday

Β' Μαθαίου

Σφραγίδα του Ισαακίου Κομνηνοδούκα (12^{ος} αι.) με τον Άγιο Γεώργιο και έμμετρη επιγραφή. Ανιψιός του αυτοκράτορα Μανουήλ Α' Κομνηνού, σφετερίστηκε την εξουσία από το νόμιμο διοικητή της Κύπρου, και διοίκησε τυραννικά το νησί από το 1184 έως το 1191 που καταλήφθηκε από το Ριχάρδο Α' της Αγγλίας τον Λεοντόκραδο.

Seal of Isaakios Komnenodoukas (12th c.) with Agios Georgios and a metrical inscription. The nephew of emperor Manuel I Komnenos, he usurped power from the legitimate governor of Cyprus and governed the island tyrannically from 1184 to 1191, when it was conquered by Richard I (the Lionheart).

«Θεοτόκε βοήθει Κωνσταντίνω σεβαστώ τω Καμύτζη»

2014

Μήνας/Month: 06 • Εβδομάδα/Week: 26

ΙΟΥΝΙΟΣ | JUNE

23

Δευτέρα • Monday

24

Το Γενέσιον του Προδρόμου

Τρίτη • Tuesday

25

Τετάρτη • Wednesday

26

Δαβίδ του Οσίου του εν Θεσσαλονίκη

Πέμπτη • Thursday

27

Παρασκευή • Friday

28

Σάββατο • Saturday

29

Πέτρου και Παύλου Αποστόλων

Κυριακή • Sunday

Σφραγίδα του Κωνσταντίνου Καμύτζη, του σεβαστού, με τη Θεοτόκο (12^{ος} αι.).
Επιτυχημένος στρατιωτικός, παντρεύτηκε την ανιψιά του Ιωάννη Β' Κομνηνού, Μαρία Κομνηνή, παίρνοντας τον τίτλο του σεβαστού.
Seal of Konstantinos Kamytzes, sebastos, with the Virgin (12th c.).
A successful soldier, he married the niece of John II Komnenos, Maria Komnene, and assumed the title of sebastos.

«Ο άγιος Γεώργιος. Ο άγιος Στέφανος ο πρωτομάρτυς»

2014

Μήνας/Month: 07 • Εβδομάδα/Week: 27

ΙΟΥΛΙΟΣ | JULY

Η Σύναξις των Δώδεκα Αποστόλων

ΙΟΥΛΙΟΣ • JULY

Κοσμά και Δαμιανού Αναργύρων

Δ' Ματθαίου

Ανώνυμο μολυβδόβουλλο του 12^{ου} αιώνα, με τον άγιο Γεώργιο έφιππο και τον πρωτομάρτυρα Στέφανο.
Η εικονογράφηση έφιπων αγίων στα μολυβδόβουλλα είναι σπάνια.

An anonymous lead seal of the 12th century, with Agios Georgios on horseback and the first martyr Stephanos.
Depictions of mounted saints on lead seals are rare.

30

Δευτέρα • Monday

01

Τρίτη • Tuesday

02

Τετάρτη • Wednesday

03

Πέμπτη • Thursday

04

Παρασκευή • Friday

05

Σάββατο • Saturday

06

Κυριακή • Sunday

«Μάρτυς με τον σον οικέτην Κωνσταντίνον σκέποις σεβαστόν τον Μοναστηριώτην»

2014

Μήνας/Month: 07 • Εβδομάδα/Week: 28

ΙΟΥΛΙΟΣ | JULY

07

Δευτέρα • Monday

Κυριακός Μεγαλομάρτυρος

08

Τρίτη • Tuesday

09

Τετάρτη • Wednesday

10

Πέμπτη • Thursday

11

Παρασκευή • Friday

Ευφημίας μεγαλομάρτυρος, Όλγας ισαποστόλου

12

Σάββατο • Saturday

13

Κυριακή • Sunday

Αγ. Πατέρων

Σφραγίδα του Κωνσταντίνου Μοναστηριώτη με τον άγιο Γεώργιο και έμμετρη επιγραφή (12^{ος}-13^{ος} αι.). Ο κάτοχος της σφραγίδας φέρει τον τίτλο του σεβαστού, που εκτός από τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας αποδιδόταν και σε διοικητές μεγάλων διοικητικών περιφερειών.

Seal of Konstantinos Monasteriotes with Agios Georgios and a metrical inscription (12th-13th c.). The seal's owner bore the title sebastos, which in addition to members of the imperial family was also given to the commanders of large administrative regions.

«Ιωάννου υπατικού»

2014

Μήνας/Month: 07 • Εβδομάδα/Week: 29

ΙΟΥΛΙΟΣ | JULY

14

Δευτέρα • Monday

15

Τρίτη • Tuesday

16

Τετάρτη • Wednesday

17

Πέμπτη • Thursday

Αγ. Μαρίνος μεγαλομάρτυρος

18

Παρασκευή • Friday

19

Σάββατο • Saturday

20

Κυριακή • Sunday

ΣΤ' Ματθαίου, Ηλίου του Προφήτου

Σφραγίδα του Ιωάννη υπατικού με σταυρόσχημο μονογράφημα (550-650). Ο υπατικός ήταν ανώτατος διοικητικός υπάλληλος.
Seal of John hypatikos with a cruciform monogram (550-650). The hypatikos was a senior administrative officer.

21

Δευτέρα • Monday

22

Τρίτη • Tuesday

23

Τετάρτη • Wednesday

24

Πέμπτη • Thursday

25

Παρασκευή • Friday

26

Σάββατο • Saturday

27

Κυριακή • Sunday

Μαρίας της Μαγδαληνής

Κοίμνοισ Αγ. Άννως

Παρασκευής οσιομάρτυρος

Ζ' Ματθαίου, Παντελεήμονος ιαματικού

Μολυβδόβουηλο του Θεοδώρου με παράσταση αετού και λέοντα και σταυρόσχημα μονογράφημα (7^{ος} αι.).
Σφραγίδες με αετό χρησιμοποιήθηκαν απ' τον 6^ο έως τον 8^ο αιώνα.

Lead seal of Theodoros with a depiction of an eagle and lion and cruciform monograms (7th c.).
Seals with an eagle were in use from the 6th to 8th century.

«Θεοτόκε βοήθει Θεοδώρω»

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Κωνσταντίνο βασιλικώ σπαθαρίω»

2014

Μήνας/Month: 07 • Εβδομάδα/Week: 31

ΙΟΥΛΙΟΣ | JULY

28

Δευτέρα • Monday

Ειρήνης Χρυσοβαλάντου

29

Τρίτη • Tuesday

30

Τετάρτη • Wednesday

31

Πέμπτη • Thursday

01

Παρασκευή • Friday

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ • AUGUST

02

Σάββατο • Saturday

03

Κυριακή • Sunday

Η' Ματθαίου

Σφραγίδα του σπαθάριου Κωνσταντίνου με σταυροειδές μονογράφημα και επιγραφή επικλήσεως στη Θεοτόκο (9^{ος} αι.).

Σπαθάριοι και πρωτοσπαθάριοι ήταν αυλικοί στην προσωπική φρουρά του αυτοκράτορα.

Seal of the spatharios Konstantinos with cruciform monogram and an inscription with an invocation to the Virgin (9th c.).

The spatharioi and protospatharioi were members of the court who served in the emperor's personal bodyguard.

04

Δευτέρα • Monday

05

Τρίτη • Tuesday

06

Τετάρτη • Wednesday

07

Πέμπτη • Thursday

08

Παρασκευή • Friday

09

Σάββατο • Saturday

10

Κυριακή • Sunday

Θ' Μαθαίου

Μοθυβδόβουηλο του βασιλικού κουβικουλήριου Ιωάννη με σταυροειδές μονογράφημα και επιγραφή επικλήσεως στη Θεοτόκο (9^{ος} αι.).
Ο κουβικουλήριος ήταν ο υπεύθυνος του υπνοδωματίου του αυτοκράτορα.

Lead seal of the imperial koubikoularios Ioannes with a cruciform monogram and an inscription with an invocation to the Virgin (9th c.).
The koubikoularios was responsible for the emperor's bedchamber.

«Θεοτόκε βοήθει τω σω δούλω Ιωάννη βασιλικώ κουβικουλαρίω»

«Αλεξίου σφράγισμα Παλαιολόγου Κομνηνοδουκών εξ ανάκτων οσφύος
του πρωτοπανσεβάστου συν υπερτάτω»

2014

Μήνας/Month: 08 • Εβδομάδα/Week: 33

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ | AUGUST

11

Δευτέρα • Monday

12

Τρίτη • Tuesday

13

Τετάρτη • Wednesday

14

Πέμπτη • Thursday

15

Παρασκευή • Friday

Κοίμηση της Θεοτόκου

16

Σάββατο • Saturday

17

Κυριακή • Sunday

1^η Ματθαίου

Σφραγίδα του Αλεξίου Κομνηνοδούκα Παλαιολόγου, γιου του Γεωργίου και μέλλοντος γαμβρού του αυτοκράτορα Αλεξίου Γ' Αγγέλου (1195-1203) με τον τίτλο πρωτοπανσεβαστού υπέρτατος, που ανήκε στους ανώτατους τίτλους της αυτοκρατορικής οικογένειας.

Seal of Alexios Komnenodoukas Palaiologos, son of George and future son-in-law of the emperor Alexios III Angelos (1195-1203) with the title of protopansebastos hypertatos, one of the imperial family's highest titles.

18

Δευτέρα • Monday

19

Τρίτη • Tuesday

20

Τετάρτη • Wednesday

21

Πέμπτη • Thursday

22

Παρασκευή • Friday

23

Σάββατο • Saturday

24

Κυριακή • Sunday

ΙΑ' Ματθαίου, Κοσμά Αιτωλού

Σφραγίδα του Λέοντα, βασιλικού πρωτοσπαθάριου και στρατηγού Θεσσαλονίκης, με πατριαρχικό σταυρό (10^{ος} αι.).
Ίσως πρόκειται για τον στρατηγό Λέοντα Χιτζιλάκη, που αντιμετώπισε τους Άραβες Σαρακηνούς κατά την άλωση της πόλης το 904.
Seal of Leo, imperial protospatharios and strategos of Thessaloniki, with a patriarchal cross (10th c.).
This may be the general Leo Chitzilakes, who faced the Arab Saracens during the capture of the city in 904.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Λέοντι
βασιλικώ πρωτοσπαθαρίω και στρατηγώ Θεσσαλονίκης»

25

Δευτέρα • Monday

26

Τρίτη • Tuesday

27

Τετάρτη • Wednesday

28

Πέμπτη • Thursday

29

Παρασκευή • Friday

30

Σάββατο • Saturday

31

Κυριακή • Sunday

Η Αποτομή του Προδρόμου

Αλέξανδρου Κωνσταντινουπόλεως

ΙΒ' Μαθαίου, Κατάθεσις Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου

Σφραγίδα του πρωτοσπαθάριου και ασηκρήτη Κωνσταντίνου (10^{ος} αι.). Ο πρωτοσπαθάριος ήταν αυλικός, ενώ ο ασηκρήτης ο αυτοκρατορικός γραμματέας, που γνώριζε τα απόρρητα του κράτους και είχε μεγάλη επιρροή στην εξουσία.

Seal of the protospatharios and asekretes Konstantinos (10th c.). The protospatharios was a courtier, while the asekretes was the imperial secretary, privy to state secrets and wielding great influence over those in power.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Κωνσταντίνο βασιλικώ πρωτοσπαθαρίω κε ασηκρήτη»

2014

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ | SEPTEMBER

Μήνας/Month: 09 • Εβδομάδα/Week: 36

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ • SEPTEMBER

Αρχή της Ινδίκτου, Συμεών Στυλίου

01

Δευτέρα • Monday

02

Τρίτη • Tuesday

03

Τετάρτη • Wednesday

04

Πέμπτη • Thursday

05

Παρασκευή • Friday

06

Σάββατο • Saturday

07

Κυριακή • Sunday

Προ της Υψώσεως

Σφραγίδα του σπαθάριου Τζάνζη με επιγραφή επικλήσεως προς τον Ιησού (10^{ος} αι.).

Seal of the spatharios Tzanzes with an inscription containing an invocation to Jesus (10th c.).

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Τζάνζη πρωτοσπαθαρίω»

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Σισιννίω μαγίστρω και γενικώ λογοθέτη»

2014

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ | SEPTEMBER

Μήνας/Month: 09 • Εβδομάδα/Week: 37

08

Δευτέρα • Monday

Γενέθλιον της Θεοτόκου

09

Τρίτη • Tuesday

Ιωακείμ και Άννης

10

Τετάρτη • Wednesday

11

Πέμπτη • Thursday

12

Παρασκευή • Friday

13

Σάββατο • Saturday

14

Κυριακή • Sunday

Ύψωση Τιμίου Σταυρού

Μοϋμβδόβουηλο του Σισίνιου, *μαγίστρου* και *γενικού λογοθέτη*, με τον αρχάγγελο Μιχαήλ (10^{ος} αι.) (Δωρεά Τσολοζιδη).
Ο κάτοχος της σφραγίδας ήταν ανώτατος αξιωματούχος και επικεφαλής της πολιτικής διοίκησης.

Lead seal of Sissinios, magistros and genikos logothetes, with the Archangel Michael (10th c.) (Tsolozides donation).
The seal's owner was a senior official and head of civil administration.

«Στεφάνο ανθυπάτω πατρικίω και υπάτω»

15

Δευτέρα • Monday

16

Τρίτη • Tuesday

17

Τετάρτη • Wednesday

18

Πέμπτη • Thursday

19

Παρασκευή • Friday

20

Σάββατο • Saturday

21

Κυριακή • Sunday

Μοθυβδόβουηλο του Στέφανου, ανθυπάτου, πατρικίου και υπάτου με τη Θεοτόκο (10^{ος}-11^{ος} αι.). Ο κάτοχος με τον τιμητικό τίτλο του πατρικίου ήταν και δικαστικός, καθώς ο υπάτος κατά τον 10^ο αιώνα είχε δικαστικές αρμοδιότητες.
Lead seal of Stephanos, anthypatos, patrikios and hypatos with the Virgin (10th-11th c.). The seal's owner with the honorary title of patrikios was also an officer of the court, since the hypatos had judicial responsibilities in the 10th century.

22

Δευτέρα • Monday

Φωκά ιερομάρτυρος

23

Τρίτη • Tuesday

24

Τετάρτη • Wednesday

Θέκλης Ισαποστόλου

25

Πέμπτη • Thursday

26

Παρασκευή • Friday

Μετάστας Ιωάννου Θεολόγου

27

Σάββατο • Saturday

28

Κυριακή • Sunday

Α΄ Λουκά

Σφραγίδα του Ιωάννη, με τον τιμητικό τίτλο του σπαθαροκουβικουλάριου και τη Θεοτόκο (10^{ος}-11^{ος} αι.).
Seal of Ioannes bearing the honorary title of spatharokoubikoularios with the Virgin (10th-11th c.).

«Κύριε βοήθει Ιωάννη σπαθαροκουβικουλαρίω»

29
Δευτέρα • Monday

30
Τρίτη • Tuesday

01
Τετάρτη • Wednesday

02
Πέμπτη • Thursday

03
Παρασκευή • Friday

04
Σάββατο • Saturday

05
Κυριακή • Sunday

Διονυσίου Αρεοπαγίτου

Β' Λουκά

Σφραγίδα του Βασίλειου Ξηρού, βεστάρχη και κριτή της Πελοποννήσου και Ελλάδος, με τους αγίους Μάρκο και Θεόδωρο (11^{ος} αι.)
Υψηλόβαθμος στρατιωτικός (βεστάρχης), κατείχε σπουδαίες δικαστικές θέσεις στην επαρχία (κριτής).

Seal of Basil Xeros, vestarches and krites of the Peloponnese and Greece, with Saints Markos and Theodoros (11th c.)
A high-ranking military officer (vestarches), he held important judicial positions in the provinces (krites).

«Θεοτόκε βοήθει Βασιλείω βεστάρχη και κριτή Πελοποννήσου και Ελλάδος τω Ξηρώ»

«Θεοτόκε βοήθει Ιωάννη βέστη, κριτή επί του ιπποδρόμου και επί των οικειακών»

06

Δευτέρα • Monday

07

Τρίτη • Tuesday

08

Τετάρτη • Wednesday

09

Πέμπτη • Thursday

10

Παρασκευή • Friday

11

Σάββατο • Saturday

12

Κυριακή • Sunday

Δ' Λουκά

Σφραγίδα του Ιωάννη, βέστη, κριτή επί του ιπποδρόμου και επί των οικειακών με τη Θεοτόκο και τον άγιο Νικόλαο (11^{ος} αι.). Οι κριτές του ιπποδρόμου ήταν οι δικαστικοί του δικαστηρίου, που έδρευε στον Ιππόδρομο, δίπλα στο παλάτι. Ο επί των οικειακών ήταν ο υπεύθυνος διοικητής των εγκαταλελειμμένων ιδιοκτησιών, που περιέρχονταν στο κράτος.

Seal of Ioannes, vestes, krites of the hippodrome and epi ton oikeiakon, with the Virgin and Agios Nikolaos (11th c.). The krites of the hippodrome were the judges of the court, that had its seat in the Hippodrome, beside the palace. The epi ton oikeiakon was the administrative officer of abandoned private properties that reverted to the state.

«Θεοτόκε βοήθει Γρηγορίω σπαθαροκανδηδάτω και μειζοτέρω του χρυσοκλάβου»

13

Δευτέρα • Monday

14

Τρίτη • Tuesday

15

Τετάρτη • Wednesday

16

Πέμπτη • Thursday

17

Παρασκευή • Friday

18

Σάββατο • Saturday

19

Κυριακή • Sunday

Λουκά του Ευαγγελιστή

Γ' Λουκά

Σφραγίδα του Γρηγορίου, σπαθαροκανδιδάτου και μειζοτέρου του χρυσοκλαβαρίου, με την Θεοτόκο Αγιοσορίτισσα (11^{ος} αι.). Οι σπαθαροκανδιδάτοι ήταν αυλικοί, ενώ οι χρυσοκλάβανοι οι τεχνίτες που εργάζονταν στο χρυσόκλαβον, το εργαστήριο κατασκευής των χρυσών ταινιών που χρησιμοποιούνταν στα επίσημα ενδύματα. Ο Γρηγόριος ήταν ο μειζοτερος, δηλ. ο επικεφαλής.

Seal of Gregorios, spatharokandidatos and greater than the chrysoklavarios, with the Virgin Hagiosoritissa (11th c.). The spatharokandidatoi were members of the court, while the chrysoklavarioi were the artisans who worked in the chrysoklavon, the workshop for the production of gold bands used on formal vestments. Gregorios was the major chrysoklavarios, i.e. the head of the workshop.

«Κύριε βοήθει Κωνσταντίνω βεστάρχη κατεπάνω Μελιτηνής και αναγραφέα»

2014

Μήνας/Month: 10 • Εβδομάδα/Week: 43

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ | OCTOBER

20

Δευτέρα • Monday

21

Τρίτη • Tuesday

22

Τετάρτη • Wednesday

23

Πέμπτη • Thursday

24

Παρασκευή • Friday

25

Σάββατο • Saturday

26

Κυριακή • Sunday

Ιακώβου του Αδελφοθέου

Στ' Λουκά, Δημητρίου Μεγαλομάρτυρος του Μυροβλήτου

Σφραγίδα του Κωνσταντίνου βεστάρχη, κατεπάνω Μελιτηνής και αναγραφέα, με τον άγιο Δημήτριο (11^{ος} αι.). Ο διοικητής της Μελιτηνής, πρωτεύουσας του θέματος Καππαδοκίας, είχε στρατιωτικό και πολιτικό αξίωμα. Ο βεστάρχης ήταν υψηλόβαθμος στρατιωτικός, ενώ ο κατεπάνω ο διοικητής μεγάλων επαρχιών. Ο αναγραφέας, οικονομικός αξιωματούχος, έλεγχε τις ιδιοκτησίες, καθώς και αν οι κάτοχοί τους πλήρωναν στο κράτος.

Seal of Konstantinos vestarches, katepano of Melitine and anagrapheus, with Agios Dimitrios (11th c.). The administrator of Melitine, capital of the theme of Cappadocia, held a military and political office. The vestarches was a high-ranking military officer, while the katepano was the administrator of large provinces. The anagrapheas, a financial official, monitored private properties and whether their owners paid their dues to the state.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Νικήτα πρωτοσπαθαρίω και επισκεπτίτη
του Μαιάνδρου τω Χαλκούτζη»

27

Δευτέρα • Monday

28

Τρίτη • Tuesday

Εθνική Εορτή

29

Τετάρτη • Wednesday

30

Πέμπτη • Thursday

31

Παρασκευή • Friday

NOEMBΡΙΟΣ • NOVEMBER

Κοσμά και Δαμιανού των Αναργύρων

01

Σάββατο • Saturday

02

Κυριακή • Sunday

Ε' Λουκά

Σφραγίδα του Νικήτα Χαλκούτζη, πρωτοσπαθάρη και επισκεπτίτη του Μεάνδρου (11^{ος} αι.). Στην κοιλάδα του Μεάνδρου στη Μ. Ασία υπήρχαν αυτοκρατορικά κτήματα (επισκέψεις), διαχειριστές των οποίων ήταν οι επισκεπτίτες, καθώς και οι υπεύθυνοι των δημοσίων έργων.

Seal of Niketas Chalkoutzes, protospatharios and episkeptites του Meandrou (11th c.). The Meander valley in Asia Minor with its imperial estates (episkepseis), managed by the episkeptites as well as those responsible for public works.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλο Κατακαλών μαγίστρω και δουκή Αντιοχείας τω Κεκεμμένω»

2014

Μήνας/Month: 11 • Εβδομάδα/Week: 45

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ | NOVEMBER

03

Δευτέρα • Monday

Ανακομιδή Λειψάνων Γεωργίου Τροπαιοφόρου

04

Τρίτη • Tuesday

05

Τετάρτη • Wednesday

06

Πέμπτη • Thursday

07

Παρασκευή • Friday

08

Σάββατο • Saturday

Σύναξη Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ

09

Κυριακή • Sunday

Ζ' Λουκά, Νεκταρίου Πενταπόλεως

Σφραγίδα του στρατηγού Κατακαλών Κεκαυμένου με τον αρχάγγελο Μιχαήλ. Ελληνο-αρμενικής οικογενείας, τοποθετήθηκε από τον Κωνσταντίνο Μονομάχο, στρατιωτικό και πολιτικό διοικητή του θέματος της Αντιοχείας με τα αξιώματα του δούκα και του μαγίστρου (1042-1055) (Δωρεά Πόρτολου).

Seal of the general Katakalon Kekaumenos with the Archangel Michael. Constantine IX Monomachos installed Kekaumenos, who was from a Greek-Armenian family, as the military and civil administrator of the theme of Antioch with the offices of doukas and magistros (1042-1055) (Portolos donation).

«Θεοτόκε βοήθει Νικήτα επόπτη πάσης της δύσεως
και ανθρώπου του κρατεού και αγίου ημών βασιλέως»

10

Δευτέρα • Monday

11

Τρίτη • Tuesday

Μηνά μεγαλομάρτυρος

12

Τετάρτη • Wednesday

13

Πέμπτη • Thursday

14

Παρασκευή • Friday

Φιλίππου αποστόλου

15

Σάββατο • Saturday

16

Κυριακή • Sunday

Μαθαίου του Ευαγγελιστή

Μολύβδινη σφραγίδα του Νικήτα, *επόπτη πάσης της Δύσεως και ανθρώπου του βασιλέα*, με την Παναγία Αγιοσορίτισσα (11^{ος} αι.). Οι *επόπτες* επόπτευαν και έλεγχαν τις ιδιοκτησίες σε απομακρυσμένες περιοχές, αναθεωρούσαν το κτηματολόγιο και καθόριζαν το φόρο που όφειλε κάθε ιδιοκτήτης.
Lead seal of Niketas, epoptes pases tes Dyseos and anthropos tou Basilea, with the Virgin Hagiosoritissa (11th c.). The epoptes oversaw and controlled private properties in remote regions, reviewed the cadastre (land registry), and determined the taxes owed by owners.

«Σφραγίς Νικολάου μαγίστρου και επί των δεήσεων του Σκληρού»

17

Δευτέρα • Monday

18

Τρίτη • Tuesday

19

Τετάρτη • Wednesday

20

Πέμπτη • Thursday

21

Παρασκευή • Friday

22

Σάββατο • Saturday

23

Κυριακή • Sunday

Τα Εισόδια της Θεοτόκου

Θ' Λουκά

Σφραγίδα του Νικολάου Σκληρού, μαγίστρου και επί των δεήσεων, με τη Θεοτόκο και τους αγίους Θεόδωρο και Νικόη (11^{ος} αι.).
Ο μάγιστρος επί των δεήσεων δεχόταν, συνέλλεγε και ταξινομούσε τα αιτήματα των πολιτών προς τον αυτοκράτορα.

Seal of Nikolaos Skleros, magistros and epi ton deëseon, with the Virgin and Saints Theodoros and Nikolaos (11th c.).
The magistros epi ton deëseon collected and classified citizens' requests to the emperor.

«Κύριε βοήθει τω σω δούλω Ιωάννη ασικρήτη και πρωτονοταρίω των Μαγγάνων»

24

Δευτέρα • Monday

25

Τρίτη • Tuesday

26

Τετάρτη • Wednesday

27

Πέμπτη • Thursday

28

Παρασκευή • Friday

29

Σάββατο • Saturday

30

Κυριακή • Sunday

Ανδρέου του Πρωτοκλήτου

Σφραγίδα του Ιωάννη, ασικρήτη και πρωτονοταρίου των Μαγγάνων (1020-1060), με τον άγιο Ιωάννη Πρόδρομο. Ο πρωτονοτάριος των Μαγγάνων ήταν ο δεύτερος τη τάξει αξιωματούχος της υπηρεσίας των Μαγγάνων, με καθήκον την εκμετάλλευση των αυτοκρατορικών κτημάτων. Ο Ιωάννης ήταν και ασικρήτης, υπάλληλος της αυτοκρατορικής γραμματείας.

Seal of Ioannes, asekretes and protonotarios of Mangana (1020-1060), with Agios Ioannes Prodromos (St. John the Baptist). The protonotarios of Mangana was the second-ranking official in the service of Mangana, with the duty of developing the imperial estates. Ioannes was also asekretes, an official in the imperial secretariat.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ • DECEMBER

01

Δευτέρα • Monday

02

Τρίτη • Tuesday

03

Τετάρτη • Wednesday

04

Πέμπτη • Thursday

05

Παρασκευή • Friday

06

Σάββατο • Saturday

07

Κυριακή • Sunday

Βαρβάρας Μεγαλομάρτυρος

Σάββα του Ηγιασμένου

Νικολάου Μύρων του Θαυματοργού

Ι' Λουκά

Μολύβδινη σφραγίδα του *πατρίκιου* και *στρατηγού* Βασιλείου Αποκάπη (1054) με τον ομώνυμό του άγιο Βασίλειο. Ο τίτλος του *πατρίκιου* αποδιδόταν σε υψηλούς αξιωματούχους, ενώ ο *στρατηγός* ήταν ο επικεφαλής του θέματος.
Lead seal of the patrikios and strategos (general) Basil Apokapes (1054) with his namesake Saint Basil. The title of patrikios was given to high officials, while the strategos was the head of a theme.

«Βασιλείω πατρικίω και στρατηγώ τω Αποκάπη»

«Σφράγισμα γραφών του Θεοφιλόπουλου»

2014

Μήνας/Month: 12 • Εβδομάδα/Week: 50

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ | DECEMBER

08

Δευτέρα • Monday

09

Τρίτη • Tuesday

10

Τετάρτη • Wednesday

11

Πέμπτη • Thursday

12

Παρασκευή • Friday

13

Σάββατο • Saturday

14

Κυριακή • Sunday

Σπυρίδωνος Τριμυθούντος του Θαυματουργού

ΙΑ' Λουκά

Μολυβδόβουλλο του Θεοφιλόπουλου με τη σπάνια απεικόνιση του αγίου Νικηφόρου (13^{ος} αι.) και έμμετρη επιγραφή. Ο Θεοφιλόπουλος ήταν πιθανώς από τους λίγους Έλληνες αξιωματούχους, που παρέμειναν στην υπηρεσία των Λατίνων μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204.

Lead seal of Theophilopoulos with a rare depiction of Agios Nikephoros (13th c.) and a metrical inscription. Theophilopoulos was probably one of the few Greek officials, who remained in the service of the Latins following the fall of Constantinople in 1204.

«Σφράγισμα Δρυωνίτου Ανδρονίκου δούκός τε των Θρακησίων»

Ελευθερίου ιερομάρτυρος	15 Δευτέρα • Monday
	16 Τρίτη • Tuesday
	17 Τετάρτη • Wednesday
	18 Πέμπτη • Thursday
	19 Παρασκευή • Friday
	20 Σάββατο • Saturday
Προ της Χριστού Γεννήσεως	21 Κυριακή • Sunday

Σφραγίδα του Ανδρόνικου Δρυωνίτη, δούκα των Θρακησίων, με το Χριστό Χαλκίτη (13^{ος} αι.) και έμμετρη επιγραφή. Ο δούκας ήταν ο κυβερνήτης του σημαντικού θέματος των Θρακησίων στη Μικρά Ασία.
Seal of Andronikos Dryonites, doukas ton Thrakesion with Christ Chalkites (13th c.) and a metrical inscription. The doukas was the governor of the important theme ton Thracesion in Asia Minor.

«Η Θεοσκέπαστος»

2014

Μήνας/Month: 12 • Εβδομάδα/Week: 52

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ | DECEMBER

22

Δευτέρα • Monday

Αναστασίας Φαρμακολύτριάς

23

Τρίτη • Tuesday

24

Τετάρτη • Wednesday

25

Πέμπτη • Thursday

Γέννηση του Χριστού

26

Παρασκευή • Friday

Σύναξις της Θεοτόκου

27

Σάββατο • Saturday

Στεφάνου Πρωτομάρτυρος

28

Κυριακή • Sunday

Μετά τη Χριστού Γέννησιν

Σφραγίδα που σχετίζεται με τη μονή Θεοσκεπάστου της Τραπεζούντας (13^{ος} - 14^{ος} αι.), με τη Θεοτόκο και τους δύο στρατιωτικούς αγίους Γεώργιο και Θεόδωρο. Γυναικεία μονή στο όρος Μίθριο, τελούσε υπό την αιγίδα της αυτοκρατορικής οικογένειας των Μεγαλοκομνηνών, ιδρυτών του κράτους της Τραπεζούντας (Συλ. Οικονομοπούλου).

Seal connected with the monastery of Theoskepastos in Trebizond (13th-14th c.) with the Virgin and the two military saints, Georgios and Theodoros. A female monastery on Mt. Mithrion, it was under the aegis of the imperial Megalokomnene family, which founded the state of Trebizond (Ekonomopoulos Collection).

«Frater Iohannes custos Hospitalis Iherusalem»

2014

Μήνας/Month: 12 • Εβδομάδα/Week: 53

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ | DECEMBER

29

Δευτέρα • Monday

30

Τρίτη • Tuesday

31

Τετάρτη • Wednesday

01

Πέμπτη • Thursday

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2015

02

Παρασκευή • Friday

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2015

03

Σάββατο • Saturday

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2015

04

Κυριακή • Sunday

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2015

Σφραγίδα του τάγματος των Ιωαννιτών (13^{ος} αι.), που ιδρύθηκε από τους Σταυροφόρους το 1099. Προήλθε από το νοσοκομείο του αγίου Ιωάννη, όπου περιθάλπονταν οι άρρωστοι προσκυνητές. Αργότερα οι Ιωαννίτες απέκτησαν και στρατιωτικά καθήκοντα και κατέλαβαν τη Ρόδο το 1306.

Seal of the order of St. John (13th c.), founded by the Crusaders in 1099. It came from the hospital of Saint John, where pilgrims who had taken ill were nursed. Later, the Knights of St. John also assumed military duties and conquered Rhodes in 1306.

The desk diary “2014 - *Affixing one’s seal. Lead seals in the Museum of Byzantine Culture*” was printed by the Association of “Friends of the Museum of Byzantine Culture” in November 2013 in 1000 copies.

Written and edited by
Maria Polychronaki

English translation
Deborah Brown Kazazis

Original drawings
Theodoros Zontanos
Efrosini Theou
Gabriela Marconi- Papadeli

Conservation
Kyriakos Mathios

Photography
Makis Skiadaresis
Thanos Kartsoglou

Research in the M.B.P. photographic archive
Magdalini Mouratidou

Layout
Yannis Kitsoulis

Production
MOUGOS - COMMUNICATION IN PRINT

Το λεύκωμα-ημερολόγιο «2014 - *Σφραγίζειν. Μολυβδόβουλλα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού*» εκδόθηκε από το Σωματείο των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού» και τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα το Νοέμβριο του 2013.

Κείμενα-Επιμέλεια
Μαρία Πολυχρονάκη

Αγγλική μετάφραση
Deborah Brown Kazazis

Γραμμικά έργα
Θεόδωρος Ζωντανός
Ευφροσύνη Θέου
Γκαμπριέλα Marconi-Παπαδέλη

Συντήρηση έργων
Κυριάκος Μαθιός

Φωτογραφίες
Μάκης Σκιαδαρέσης
Θάνος Καρτσόγλου

Έρευνα φωτογραφικού αρχείου Μ.Β.Π.
Μαгдаληνή Μουρατίδου

Σχεδιασμός
Γιάννης Κιτσούλης

Παραγωγή
ΜΟΥΓΚΟΣ - ΕΝΤΥΠΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

The association of “Friends of the Museum of Byzantine Culture” was founded in 1988, immediately after construction work on the Museum began. It is thus the only association of friends that started its activity, contributing to the Museum collections’ recording and conservation, before the MBC’s official inauguration in 1994.

The association of Friends forms the link between the Museum and the general public, and its main aims are to provide the museum with moral and material support, assist in its running, help augment its collections, and raise public awareness regarding artefacts related with Byzantine history and art.

The Friends is a non-profit organisation recognised by the state and a member of the Hellenic Federation of Friends of Museums (EOSFIM). Through EOSFIM, it also belongs to the World Federation of Friends of Museums (WFFM).

The membership currently stands at over 1500 and continues to rise yearly.

Executive Committee 2013-15

Panagiota Gourassa-Georgiadou, Chair
Nikos Nikonanos, Vice-Chair
Ipatia Dionysiadou, Vice-Chair
Efstratia Stenomeridou-Tsirli, General Secretary
Magdalini Manoudi, Treasurer
Eliza Alexandridou
Polytimi Katsochi
Athanasios Koukoravas
Sotirios Botsis
Mihalis Rokkos
Athena Sipitanou
Stamatia Rovatsou

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού ιδρύθηκε το 1988, αμέσως μετά την έναρξη κατασκευής του κτιρίου του Μουσείου. Είναι έτσι, ίσως, το μοναδικό Σωματείο Φίλων που άρχισε τη δράση του, συμβάλλοντας στην καταγραφή και συντήρηση των συλλογών του Μουσείου, πριν τα επίσημα εγκαίνιά του που έγιναν το 1994.

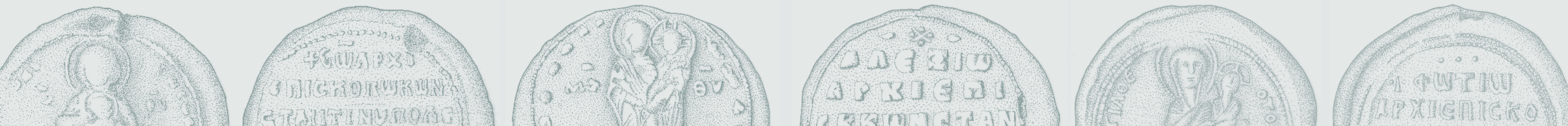
Το Σωματείο αποτελεί το συνδετικό κρίκο του Μουσείου με την κοινωνία, με κύριους στόχους την ηθική και υλική ενίσχυση του Μουσείου, τη συμπαράσταση στη λειτουργία του και στον εμπλουτισμό των συλλογών του καθώς και την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού για τα έργα της βυζαντινής ιστορίας και τέχνης.

Αποτελεί μη κερδοσκοπικό σωματείο, αναγνωρισμένο από το κράτος, είναι μέλος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Φίλων των Μουσείων (ΕΟΣΦΙΜ) και μέσω αυτής συμμετέχει στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Φίλων των Μουσείων (FMAM).

Σήμερα τα μέλη του ξεπερνούν τα 1500 και συνεχίζουν να αυξάνονται κάθε χρόνο.

Διοικητικό Συμβούλιο 2013-15

Παναγιώτα Γκουράσα-Γεωργιάδου, Πρόεδρος
Νίκος Νικονάνος, Α΄ Αντιπρόεδρος
Υπατία Διονυσιάδου, Β΄ Αντιπρόεδρος
Ευστρατία Στενομερίδου-Τσιρλή, Γεν. Γραμματέας
Μαгдаληνή Μανούδη, Ταμίας
Ελίζα Αλεξανδρίδου, Μέλος
Πολυτίμη Κατώχη, Μέλος
Αθανάσιος Κουκοράβας, Μέλος
Σωτήριος Μπότσης, Μέλος
Μιχαήλ Ρόκκος, Μέλος
Αθηνά Σιπητάνου, Μέλος
Σταματία Ροβάτσου, Αναπλ. μέλος

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE